

Plenumska demokracija: lažna prijetnja predstavničkoj demokraciji

---

Kolar, Nikica

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:775331>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Nikica Kolar

PLENUMSKA DEMOKRACIJA:
LAŽNA PRIJETNJA PREDSTAVNIČKOJ DEMOKRACIJI

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2018.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

PLENUMSKA DEMOKRACIJA:
LAŽNA PRIJETNJA PREDSTAVNIČKOJ DEMOKRACIJI

DIPLOMSKI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Tonči Kursar
Student: Nikica Kolar

Zagreb
rujan, 2018.

Izjavljujem da sam diplomski rad *Plenumska demokracija: lažna prijetnja predstavničkoj demokraciji*, koji sam predao na ocjenu mentoru izv. prof. dr. sc. Tonči Kursaru, napisao samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekao ECTS-bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivao etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Nikica Kolar

Sadržaj

I. Uvod	1
II. Što je plenumska demokracija	3
1. Metodologija istraživanja fenomena plenumske demokracije	3
2. Komparacija alternativnih utopija: demokracija savjeta i demokracija plenuma	6
3. Kritika plenumske demokracije	11
III. Kritički prikaz slučajeva teorija i praksi plenumske demokracije	15
1. Rođenje nove demokratske alternative: Zapatistički narodni ustanak i <i>Horizontalidad</i>	15
2. Vrhunac plenuma: studentska pobuna u Hrvatskoj i <i>Occupy Wall Street</i>	19
3. Plenumska stvarnost: španjolski <i>Indignados</i> i socijalni nemiri u Bosni i Hercegovini ..	23
IV. Zaključak.....	28
Literatura	31
Sažetak	36
Summary	37

I. Uvod

Poruka poznatog zagrebačkog grafita „A gdje je revolucija stoko?“ može se višeznačno odnositi i na indirektnu najavu takozvanih pokreta plenuma da će osporiti predstavničku demokraciju i utemeljiti novu, progresivniju, *plenumsku* demokraciju. Plenumska revolucija se nije dogodila, uprkos izričito artikuliranom nezadovoljstvu spram institucija predstavničke demokracije. Izvikivalo se „Sva vlast plenumima!“, „Plenumi u tvornice!“, preuzimali su se parkovi, trgovi, sportske dvorane, fakulteti, no ništa od toga nije zaživjelo, dapače, plenumska demokracija nestala je kao realna politička solucija. Zašto se to dogodilo? Zašto se ta prilična politička energija rasplinula i postala samo pukim lijepim sjećanjem (kao što se to često događa s poraženim epizodama buntovništva) pojedinih uskih krugova ljudi te gorkim osjećajem nemoći velike većine sudionika pokreta? Razni analitičari, naravno, nude brojne, raznovrsne odgovore i tumačenja zašto se to dogodilo. Jedno od tumačenja koje egzistira jest ono da je subverzivnost demokracije plenuma mogla biti ostvarena samo da su se političke karte bolje posložile i/ili da su ljudi bili pripremniji, što spoznajno, što voljno za djelovanjem u pravcu postojanije plenumske demokracije.

Ovaj diplomski rad ne ide u tom smjeru. To naravno ne znači da se odbacuje obrazac političke dinamike plenuma. Upravo suprotno, pojavu plenuma istražujem imajući na umu da svi ti konkretni, pojedini događaji, dakako, sadrže specifične okolnosti i druge političke i društvene karakteristike. Međutim, za razliku od nekih drugih interpretatora, u radu se suštinski drukčije pristupa plenumskoj alternativi — kao *formi* koja ima svoj historijski korijen i svoj točno određen sadržaj. U tom smislu nastojim pokazati da plenumi kao forme djelovanja ne mogu prevladati građanski totalitet odnosno takvu državu i društvo nego tek vršiti ulogu sastavnog dijela tog totaliteta u izvanrednim okolnostima. Plenumi, dakle, ne prevladavaju građanski pravno-politički poredak niti njemu svojstvenu predstavničku demokraciju, jer oni svojom političko-organizacijskom formom ne povlašćuju 'novi subjekt', tj. aktere koji (misle da) zbiljski osporavaju 'građansku vladavinu'. Drugo, plenumi su osuđeni na *propast* jer njihova organizacijska forma pretočena u političku praksu uglavnom privlači društvene skupine koje su, uslijed svog materijalnog položaja odnosno životnog stila, sklone sudjelovati u takvom političkom formatu. Dakle, sve one koje u političkim i ekonomskim krizama hrle u alternativne institucije, poput plenuma, da 'aktivistički' poprave sistem i, u konačnici, povrate kapitalistički sistem u ravnotežu. Takav rezultat nije nešto na što su računali teoretičari plenumske demokracije koji u prevladavanju predstavničke demokracije putem demokracije plenuma vide i mogućnost realnog osporavanja kapitalističkog sistema.

Ta kontroverzna, radikalno egalitistička forma plenumske demokracije raščlanjuje se kroz dvije cjeline ovog diplomskog rada. Prva cjelina sastoji se od tri dijela. U njenom prvom dijelu eksplicira se teorijsko-interpretativne metode analize fenomena plenumske demokracije i definira se taj fenomen. Nadalje, u drugom dijelu pokazuje se idejna geneza plenumske demokracije počevši s modelom savjetske demokracije kakav je vladao u lijevim radikalnim krugovima početkom XX. stoljeća, dodajući na kraju njihove razlike i sličnosti u odnosu na parlamentarnu demokraciju. U trećem dijelu prve cjeline vrši se teorijska kritika plenumske demokracije, sa svim bitnim momentima osnovne argumentacije rada.

Druga cjelina također se sastoji od tri dijela, premda ona sadrži u svakom pojedinom dijelu dvije historijske epizode koje su manifestacije plenumske demokracije s odgovarajućim teoretičarima i tumačima zbivanja. Treba napomenuti da ovi dijelovi nisu poredani kronološki nego prate uspon i pad ideje plenumske demokracije. U prvom dijelu druge cjeline obrađuje se revolucija zapatista u Meksiku 1994. kao model odnosno preteča i inspiracija budućim akterima plenumskog demokratizma, te pokret *Horizontalidad* u Argentini 2002. sa svim svojim oblicima lokalnog i horizontalističkog otpora korumpiranoj predstavničkoj demokraciji argentinskog establišmenta. Nakon toga, u drugome dijelu u središtu analize su plenumska događanja: studentske pobune u Hrvatskoj, naglaskom na blokadu nastavnog procesa na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 2009., i pokret *Occupy Wall Street* 2011. godine s početkom u New Yorku (okupacija parka *Zuccotti*). U posljednjem, trećem dijelu druge cjeline, prikazani su događaji koji demonstriraju najavu sutona plenumskog političkog aktiviteta: masovni protesti u Španjolskoj 2011.-2015. godine okupljeni u društveni pokret *Indignados* te veliki socijalni nemiri diljem Bosne i Hercegovine 2014. Uz sve navedene primjere prilažu se teorijska viđenja akterâ na koje se kritički reagira, u skladu s prethodno izloženom teorijskom pozicijom u prvoj cjelini.

U zaključku su rezultati ovog istraživanja sumirani i zaokruženi prethodno oslikanim i kritički razrađenim primjerima iz historijata plenumske demokracije i teorijskim okvirom izloženim u prvoj cjelini. Završno se razrađuje temeljna teza rada, kao i u ovome uvodnom dijelu, da pojava plenumskog modela demokracije, unatoč svojoj teorijskoj solidnosti i atraktivnom političkom ekscesu, nije predstavljala ozbiljnu političku prijetnju vladajućem modelu 'građanske' tj. parlamentarne demokracije, već izravnu demokratsku intervenciju samoorganiziranih građana u vladajući poredak sa svrhom zaštite stečenih političkih i socijalnih prava iz prethodnih razdoblja razvoja 'države blagostanja' na Zapadu i iz SFRJ.

II. Što je plenumska demokracija

„Mi smo ušli u rat sa sustavom boreći se za besplatno obrazovanje, ne samo s tim zahtjevom, nego smo ušli u rat sa sustavom i na taj način da idemo direktno-demokratski djelovati, što je u potpunoj suprotnosti od onoga kako sustav funkcionira.”

Zdravko Popović,
sudionik blokade i plenuma Filozofskog Fakulteta 2009.¹

1. Metodologija istraživanja fenomena plenumske demokracije

Plenumska demokracija je organizacijski *novum* suvremene politike. Radikalizirajući sâm fundament demokracije², plenumska praksa demokracije operira na sasvim drugačiji način od svih prethodnih oblika demokratske vladavine: djeluje na odricanju legitimiteta putem *prisvajanja prostora* za novi poredak moći utemeljujući ga prije svega na *formalnoj* odsutnosti meta-političkog utemeljenja³. To je neposredna demokracija u svome gotovo ogoljenom, *antičkom* obliku — poredak u koji nitko nije iznad niti ispod drugih, gdje svatko ima potpuno *jednaku* vrijednost, pa čak i pobornici poretka *nejednakosti* unutar tog istog poretka radikalne *jednakosti*⁴— omeđena jedino svojom *plenumskom* formom pomoću koje institucionalizira svoju moć te istovremeno *prostor*, koji ljudi odluče politički *prisvojiti*, činom samolegitimacije plenumskog načina horizontalističkog odlučivanja, biva ispražnjen od prethodne vladajuće moći⁵. Plenum, kao jedina institucionalna izvjesnost u ovakvoj radikalnoj dinamici politike,

---

¹ Radionice o direktnoj demokraciji, 3. susret, 30.1.2012.

https://www.youtube.com/watch?v=d_Ce1nXwLWw&list=PLwosfOY0garA38GBMOz8pd3F0c0UEHQlp&index=3 (pristupljeno: 01.04.2018.)

² „Demokracija prije svega označava anarhijsko „vladanje” koje se ne temelji ni na čemu drugom do odsutnosti svake ovlasti za vladanje.” Ranciere, Jacques, *Mržnja demokracije*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2008: 52.

³ <http://slobodnifilozofski.com/2009/12/leonardo-kovacevic-komet-zvan-plenu.html> (pristupljeno: 17.04.2018.).

⁴ Platon u VIII. knjizi *Države* kroz sliku neodgojenog mladića oslikava tu slobodu sveopće jednakosti što preživa u srži demokratskog uređenja: „— Takav mladić živi posle toga — mislim — tako što podjednako troši i novac, i trud i vreme kako na nepotrebne tako i na potrebne želje, a ako ima sreće da ga zanos ne odvede suviše daleko, onda u zrelijim godinama, kad prođe oluju strasti, primi natrag neke od prognanih želja, ne predaje se sasvim strastima koje navaljuju, i vodi život kome su sva zadovoljstva podjednaka, upravu nad svojom dušom predaje, kao na kocki sve dok se ne zasiti, onaj nasladi koja naiđe prva, zatim se predaje drugoj, ne prezire nijednu i postupa sa njima potpuno ravnopravno.” Platon, *Država*, Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1983: 561b.

⁵ <http://slobodnifilozofski.com/2009/12/leonardo-kovacevic-komet-zvan-plenu.html> (pristupljeno: 17.04.2018.).

jest politička organizacijska forma koja, putem prvobitnog pravila autonomije plenumskog kolektiva na osnovi ravnopravnog, horizontalnog (nehijerarhijskog), neposrednog odlučivanja svih prisutnih sudionika plenuma⁶, osigurava legitimitet i legalitet plenumskih odluka *svih ljudi* okupljenih na jednom prostoru u namjeri prakticiranja te plenumske autonomije⁷. Plenum je, dakle, lice i naličje te vrste demokracije.

Takvom formom neposredne demokracije može se pristupiti kritički iz različitih kutova. Na primjer, da je nerealno očekivati da svi ljudi raspravljaju i odlučuju o svemu (primjerice o opskrbi vode, struje itd.) te zbog toga je takav tip, drugim imenom, „lokalne demokracije” čista, nerealistična utopija određenih frakcija suvremene ljevice⁸. Iz drugog tabora kritike proizlazi da plenumsko samoorganiziranje građana nije dovoljno efikasno u svome političkom djelovanju u usporedbi spram organiziranja u političke stranke, ili djelomično neefikasno⁹ ili u potpunosti¹⁰. Ovdje se ne raspravlja u tim pravcima kritike, jer nije središnji zadatak ukazati na pojedine manjkavosti političke prakse plenumske demokracije ili strateško-taktičkih organizacijskih sposobnosti pojedinih aktera, nego riječ je o kritičkom sagledavanju teorijskih dosega u svezi subverzivnog karaktera samoorganiziranja ljudi u plenumu u trenucima političkih i ekonomskih previranja. Kritička oštrica interpretacije spram njihovih teorijskih

---

⁶ „Plenum je, jednostavno rečeno, sastanak svih zainteresiranih članova nekog kolektiva. Na plenumu svi članovi toga kolektiva imaju pravo sudjelovati, što plenumu daje demokratsku legitimaciju, premda nije nužno da na svakom plenumu sudjeluju apsolutno svi članovi kolektiva. Važno je da svi prisutni ravnopravno sudjeluju u donošenju odlukâ bez mogućnosti zastupanja odnosno prenošenja glasa s jedne osobe ili skupine na predstavnike. Plenumski oblik odlučivanja izrasta iz principa neposredne ili direktne demokracije.” *Blokadna kuharica*, Zagreb: Centar za anarhističke studije, 2009: 18.

⁷ „...plenumi nastaju i nestaju prema potrebama i odluci građana. Pritom ne zaboravimo da pod građaninom ne smatramo samo državljane već i sve pojedince na određenom prostoru bez obzira na pravni status, bili oni državljani ili rezidenti s privremenim ili stalnim boravkom. Svi oni na koje se odnose odluke plenuma moraju imati pravo sudjelovanja u plenumima (i obratno, svi oni koji sudjeluju na plenumu trebali bi prihvaćati njegove odluke).” Horvat, Srećko; Štiks, Igor, *Pravo na pobunu: uvod u anatomiju građanskog otpora*, Zaprešić: Fraktura, 2010: 47.

⁸ Slavoj Žižek tom argumentacijom kategorički tvrdi da je riječ o naivnom entuzijazmu dijela suvremene ljevice: https://www.youtube.com/watch?v=A24Nxvy_vd0&t=124s (pristupljeno: 17.04.2018.).

⁹ Stoga Toni Prug tvrdi da treba kombinirati elemente iz oba modela političkog organiziranja: „analiza povijesnih i trenutno postojećih napredaka k ciljevima direktne demokracije pokazuje kako isti daleko najčešće proizlaze iz borbi koje kombiniraju političke stranke i elemente direktne demokracije”: <http://slobodnifilozofski.com/2011/10/toni-prug-direktna-demokracija-od.html> (pristupljeno: 27.04.2018.).

¹⁰ Jodi Dean zastupa stajalište da se u potpunosti odbaci plenumsko samoorganiziranje građana kao organizacijsko progresivno rješenje, potkrijepivši na primjeru narodnog ustanka u Egiptu 2011. kad su građani u Kairu okupirali Trg Tahrir zahtijevajući od vlasti da odstupi. Istodobno dok su građani na Trgu raspravljali o rješenjima, unaprijed pripremljena politička organizacija Muslimanska braća neometano je stjecala potporu raznih slojeva društva te na kraju (privremeno) osvojila političku vlast: <https://www.youtube.com/watch?v=WvVBDKiUbuC> (pristupljeno: 09.05.2018.).

rezultata proistječe iz pretpostavke o *inherentnoj* nemogućnosti same *forme* plenumske demokracije da iznjedri subverziju građanske predstavničke demokracije iz koje je i sama proizašla u točno određenom trenutku povijesti¹¹.

Da bi se zahvatila ta nemogućnost plenumske forme demokracije da prevlada *totalitet* (građanske) predstavničke demokracije, potrebno je pojmiti (i) pojavu plenumske demokracije kao svojevrsnu teorijsko-praktičnu cjelinu, koja se svjesno sučeljava i nesvjesno sudara na teorijskom, pa tako i na političkom planu s totalitetom građanskog društva i političke države. Dakle, budući da je naglasak na logičkom nedostatku u subverzivnosti teorije plenumske demokracije, metodološki pristup ovoga rada jest teorijsko-interpretativna analiza teorijsko-političkih činova (od tekstova, govora, predavanja do usputnih komentara i kritike) relevantnih aktera prije, tijekom i poslije konvulzije plenumske demokracije na svjetsku političku pozornicu. Ta metoda se oslanja ponajviše na iskustvo i rad teorijsko-istraživačkog korpusa radikalnih kritičara predstavničke (građanske) demokracije, kritičara demokracije kao okamenjene ideologije, te radova političkih teoretičara i analitičara alternativnih formi demokracije, poput savjetske i plenumske demokracije.

Zajednički nazivnik svih tih temeljnih istraživačkih točaka rada jest ukazivanje na slabosti u teorijsko-političkim promišljanjima aktera nove radikalne (plenumske) demokracije kao mjestu nastanka novih društvenih odnosa i time izlaza iz sustava građanskog društva i političke države. Slabosti su utoliko kobne koliko su teoretičari nove demokracije zanemarili činjenicu da je čitavo vrijeme svaki akter u društvu, pa tako i sam fenomen plenumske demokracije, uvjetovan materijalnom strukturom (građanskog) društva u obliku determinirajuće sile prilikom djelovanja, štoviše, kao fundamentalni agens društveno-političkog bivstvovanja.¹² Riječima moderne logike, kako nema logičkih formi lišenih sadržaja,

---

¹¹ Usputna kratka napomena, fenomen plenumske demokracije ne pojavljuje se prije krize suvremene socijalne države, jer ono se uprizorilo upravo kao otpor posljedicama raspada konsenzusa između rada i kapitala, o čemu će kasnije biti više riječi u kontekstima primjerâ.

¹² „U društvenom proizvođenju svoga života, ljudi stapaju u određene, nužne odnose, nezavisne od njihove volje, u odnose proizvodnje, koji odgovaraju nekom određenom stupnju razvoja njihovih materijalnih proizvodnih snaga. — Cjelokupnost ovih odnosa proizvodnje sačinjava ekonomsku strukturu društva, stvarni temelj na kome se diže pravna i politička nadgradnja, i kome odgovaraju određeni oblici društvene svijesti. Način proizvodnje materijalnog života uopće uvjetuje proces socijalnog, političkog i duhovnog života. Ne određuje svijest ljudi njihovo biće, nego naprotiv njihovo društveno biće određuje njihovu svijest.”

Marx, Karl, *Predgovor za „Prilog kritici političke ekonomije* u Plehanov, Đ., *Osnovni filozofski problemi marksizma*, Zagreb: Epoha, 1935: 99.

tako nema ni besadržajnih fenomena u povijesti¹³. Ne postoji apstraktni, besadržajni čovjek, kao što su to svjesno ili nesvjesno inaugurirali teoretičari plenumske demokracije, već čovjek kojem je sadržaj apstrakcija. Isti princip *postajanja* vrijedi za sve aktere i društvene fenomene, jer povijest se dosadašnjih društva uvijek odvija unutar u suštini istog totaliteta. Dakle, nema nijedne vrste demokracije čija je forma lišena njoj odgovarajućeg društvenog odnosno političkog sadržaja. Plenumizam¹⁴ jest točno određena demokratska forma vladavine koja je djelotvorna za točno određen tip sadržaja, odnosno političkih i socijalnih zahtjeva koji se aktiviraju i artikuliraju u razdobljima izvanredne, krizne dinamike građanske politike, ali ne predstavljaju opasnost institucijama građanske (parlamentarne) demokracije, unatoč namjerama ideologa, teoretičara i praktičara plenumizma da plenum trajno zamjeni parlament, ne uviđajući da je jednom i drugom tijelu odlučivanja mjesto njihovog *demosa* jedna te ista adresa.

2. Komparacija alternativnih utopija: demokracija savjeta i demokracija plenuma

Prije ikakve potrage, nabrojanja ili podjele političkih sustava, od ključne je važnosti podcrtati razliku u svrsi vladavine koju se nastoji genealoški smjestiti. Plenumska demokracija ne može se svrstati sa palijativnim i/ili suplementarnim institucionalnim rješenjima koja proizlaze kad je stanje parlamentarnog sustava u krizi¹⁵, jer ono teorijski i praktično nastoji izaći iz predstavničkog režima, pa i same vladavine građanskog pravno-političkog sistema¹⁶. Dok parlamentarna demokracija izričito određuje mjesta političkog odlučivanja (trodioba vlasti, državna, regionalna, lokalna vlast, vijeća, skupštine, parlament), koncept plenumske demokracije pak to ne određuje, štoviše, svojom ekstrateritorijalnošću nužno implicira mogućnost 'udvostručenja' mjesta političkog odlučivanja, plenumskim oblicima demokratske

---

¹³ Petrović, Gajo, *Pregled povijesti logike*, „Metodički ogledi“, 20(2013) 2: 151-152.

¹⁴ Pojam u suprotnosti, ali ne i dijametralnoj, s pojmom suvremenog parlamentarizma, gdje je u potpunosti parlament vrhovno tijelo odlučivanja u političkom sustavu političke zajednice, dok je ovdje, kao teorijska politička alternativa, plenum vrhovna ujedno i suverena vlast zajednice (suverena, kad se preobrazi u sistem plenuma, no do toga nikad nije došlo, niti može ikada doći, što je posljednje tema ovog akademskog rada).

¹⁵ Upravo zbog toga nije adekvatno klasificirati plumumski oblik demokracije u kojekakve kućice „slabe“ ili „duboke“ demokracije, jer demokraciji plenuma nije namjera biti nadopuna građanskoj predstavničkoj demokraciji, kao što je u Brazilu na primjeru grada Porto Alegre u praksi „gradsko participativno budžetiranje“ u vidu oblika neposredne demokracije usidrene u građanski poredak, već učiniti prema njoj radikalni pravno-politički rez. (Wright, Erik Olin, *Vizije realističnih utopija*, Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 2011: 129-132.).

¹⁶ Primjer razrade takvog izlaska vidjeti u odlomku *Dirdem na nacionalnoj razini* u tekstu Kapović, Mate, *Direktna demokracija – Između utopije i stvarnosti* <http://slobodnifilozofski.com/2011/07/mate-kapovic-direktna-demokracija.html> (pristupljeno: 03.07.2018.).

vladavine jasno se ukazuje da i *mjesto* parlamenta može biti osporeno novim pravno-političkim mjestom¹⁷, čime parlamentarizam biva društveno i politički razvlašten. Plenumska demokracija je novi totalitet i zato je nužno antagonističan prema starom totalitetu (društvenih odnosa), kao i stari prema novom da ne izgubi dotadašnju moć. Iz potonjeg razloga mali je broj alternativnih modela odlučivanja koji su bili kreirani da bi posve zamijenili parlamentarizam. Jedini ozbiljan, relativno dugotrajan i suvisao politički pokret koji je u povijesti nastojao parlamentarnu demokraciju svrgnuti izvojevanjem demokratske vladavine sačinjene odozdo bio je pokret savjeta sa svojim konceptom savjetske demokracije¹⁸.

Da bi se ideja novog demokratskog poretka ozbiljila potrebna je sila društvenog pokreta da ju ustoliči, a da bi sila društvenog pokreta ustoličila novi demokratski poredak potrebna je ideja tog poretka. Ideja plenumske demokracije imala je svoje reprezentacije društvenih pokreta u brojnim historijskim epizodama, od kojih su najpoznatiji sljedeći: društveni pokret *Horizontalidad* u Argentini 2001., djelovanje studentskog pokreta u Zagrebu tijekom blokade Filozofskog fakulteta 2009., pokret *Occupy Wall Street* 2011. u Sjedinjenim Državama, pokret *Indignados* u Španjolskoj 2012. te socijalni bunt građana diljem BiH 2014. godine. Takva ideja bez društvenog pokreta ne može zaživiti, niti društveni pokreta može politički ostvariti svoje interese bez jasne ideje; jedno drugog obrazuje, ali nešto od toga dvoje nužno mora prvo nastati. Ideji plenumske demokracije prethodili su brojni neuspjeli socijalni nemiri, no bitnije od toga prethodilo joj je iskustvo neuspjeha ideje diktature proletarijata u dvovrsnoj historijskoj formi: u formi subjekta komunističke partije, najčešće boljševičkog izdanja, koja je u razdoblju od 1917. do 1990. godine dominirala kao alternativa vladajućem sistemu građanskih poredaka te *odozgo* upravljala i/ili koordinirala društvenim i političkim razvojem klasne borbe na svom teritoriju i na hladnoratovskim frontovima neutralnih područja; te u historijskoj formi subjekta pokreta savjeta, gdje je radnička klasa s više ili manje uspjeha izvojevala neposrednu vlast svoje

---

¹⁷ „Njegova je narav nužno ekstrateritorijalna: [plenum] udvostručuje mjesto na kojem se nalazi jer ne postoji čisti politički namijenjen prostor, uvijek se radi o prisvajanju.” <http://slobodnifilozofski.com/2009/12/leonardo-kovacevic-komet-zvan-plenu.html> (pristupljeno: 17.04.2018.).

¹⁸ „Za savete nastale u evropskim revolucijama karakteristično je ne samo njihovo revolucionarno poreklo već i težnja za sopstvenim ustanovljavanjem kao institucija novog poretka. Saveti nisu, dakle, bili samo revolucionarni borbeni organi i kao takvi samo *sredstva* revolucija koje završavaju ili u državi sa više političke demokratije, ili u državi čiji je predrevolucionarni aparat zamenjen aparatom revolucionarne partije. Oni su nosioci onog *novog oblika vladavine* koji je u stanju da trajno čuva vrednosti revolucije. (...) Opšti cilj poretka koji se zasniva na organizaciji saveta je omogućavanje svakom članu zajednice da učestvuje u kreiranju odluka zajednice („političke volje”). Ovaj stari zahtev za jednakošću realizuje se posredstvom saveta na mnogo većem *prostoru slobode* nego što je slučaj u modernoj demokratskoj državi.”

Samardžić, Slobodan, *Demokratija saveta*, Beograd: Rad, 1987: 293-294.

klase vršenu *odozgo* u novom ruhu *predstavničke* demokracije¹⁹. Budući da u ovome radu nema dovoljno prostora da se opišu i obrazlože posljedice neuspjeha izvojevanja svjetske revolucije prve navedene historijske forme ideje diktature proletarijata na razvoj horizontalističkog samoorganiziranja pojedinaca u plenum, bit će ovdje stoga riječi samo o drugoj vrsti historijske epizode neuspjeha preuzimanja vlasti radničke klase od vladajućih i njezinom presudnom utjecaju na razvoj plenumske demokracije.

Savjeti (ili sovjeti u Rusiji od 1905., ili tvornički savjeti u Italiji, ili radnička vijeća u Njemačkoj 1918.-1924.) bili su oblik demokratske diktature radničke klase²⁰. Odbacivši ideologiju građanskog prava na temelju neposrednog uvida da nisu svi ljudi u društvu jednaki, već da je u građanskom društvu posrijedi klasni konflikt koji pod prividom formalne, pravne jednakosti višim klasama omogućuje povlastice i materijalne dobitke na štetu nižih klasa²¹, radnička klasa poseže za unaprijed pravno-političkim isključenjem ne-radničkih klasa (onih klasa koji ne žive od svoga rada) iz političkih procesa tijekom i nakon fizičkog prisvajanja svojih radnih prostora formirajući te prostore u savjete — politička i privredna tijela u kojima odlučuju isključivo ljudi koji žive od svoga rada. Tada radnička klasa ukida „ugovor o radu” sa poslodavcima te „ustrojava rad“ zajednica — radne i/ili teritorijalne zajednice²² — u kojima je osvojila vlast, čime ustrojava društvo da se okreće oko „sunca rada”²³. Dakako to je revolucionarni čin i istovremeno čin direktne subverzije građanskog poretka; revolucionaran utoliko što ne namjerava vratiti temeljne građanske društvene odnose — odnose gospodstva kapitala nad radom²⁴ — i nastoji ih zamijeniti odnosima egalitarnijeg društvenog uređenja

---

¹⁹ „Svaka globalna struktura saveta odavala je ovu ili onu varijantu predavljanja, a samim tim i svojevrsni mehanizam za kontrolu vlasti. Ali ovaj mehanizam nije postavljen horizontalno, jer nije ni zamišljena horizontalna podjela vlasti, već vertikalno — kao sistem delegacije vlasti gde su predstavnici kontrolisani uvek i samo iz svoje izborne osnove.” *ibid*, 1987:297-298.

²⁰ Ovdje se podrazumijeva pojam diktature u pravnom smislu pojma, gdje ono definira jedinstvo zakonodavne i izvršne vlasti („[diktatura je] ukidanje podjele vlasti, to jest ukidanje ustava, odnosno ukidanje razlike između zakonodavne i izvršne vlasti.” Schmitt, Carl: *Politički spisi*, Zagreb: Politička kultura, 2007:20-21.); u prijevodu navedenog primjera: radnička klasa, jedini *demos* političkog tijela, donosi i ujedno izvršava zakone.

²¹ Korsch, Karl, *Radno pravo za savjete poduzeća*, Zagreb: Stvarnost, 1974: 13.-17.

²² „... jedinice saveta [su] uspostavljene ne samo na lokalnim teritorijama (tradicija komune) nego i u osnovnim proizvodnim ćelijama” Samardžić, Slobodan, *Demokratija saveta*, Beograd: Rad, 1987:294.

²³ Korsch, Karl, *Radno pravo za savjete poduzeća*, Zagreb: Stvarnost, 1974:11.

²⁴ „klasa najamnih radnika nije u građanskom društvu slobodna i nije ravnopravna s građanskom klasom, a pojedini radnici koji pripadaju klasi najamnih radnika u građanskom društvu ne uživaju, stoga, stvarnu slobodu i stvarnu ravnopravnost s pripadnicima građanske gospodarske klase. To se pokazuje u cijelom njihovu

vodeći se historijskim nasljeđem revolucionarne misli i prakse aktera velikih revolucija (jakobinci i babuvisti u Velikoj francuskoj revoluciji, blankisti u Junskom ustanku, komunari u Pariškoj komuni²⁵ i dr.). A, pak, istodobno je i direktna subverzija građanskog poretka utoliko što pokreti savjeta otvoreno prisvajaju prostore „građanske gospodarske klase“²⁶, imajući na umu da radnici kroz savjete prekinu građanski pravni poredak²⁷, i ova misao ofenzivnog pravno-političkog prekida *odozdo* s građanskim poretkom kroz novonastali kolektivni politički subjekt povezuje savjetsku demokraciju s plenumskom demokracijom²⁸.

Savjeti, nastali početkom XX. stoljeća, i plenumi, nastali početkom XXI. stoljeća, vrlo su slične i vrlo različite demokratske institucije. I jedno i drugo tijelo odlučivanja nastaje u opreci spram centralističkog građanskog (ili polufeudalnog) predstavničkog režima i spram samih političkih

---

društvenom položaju (općim životnim odnosima), i, sasvim posebno, u njihovu položaju u poduzeću (radnom odnosu).“ *ibid*, 1974:14

²⁵ Stipe Šuvar 1991. u TV emisiji „Umijeće življenja“ RTV Sarajeva na pitanje veoma slične tematike odgovara o baštini revolucionara: „Mi komunisti možemo imati ovu ili onu sudbinu. Komunisti su se pojavili u Francuskoj revoluciji s Babeufom i Savezom pravednih, pa su preko blankista koji su dali teoriju, parolu diktaturu proletarijata 1830.-e, pa preko Marxova Saveza komunista 1847., pa Komunističkog manifesta, pa Pariške komune i njene parole o ljudima kao drugovima po radu - vodilo se prema Oktobarskoj revoluciji naovamo; njih još uvijek ima u svijetu oko sto milijuna, nije to tako malo, a nije važno da li će oni promijeniti naziv, oni su potomci, daleki potomci francuskih jakobinaca, i to su revolucionari svoje epohe. Sad [komunizam] nestaje, mogu nazive mijenjati, ali snage koje će se boriti za jedno pravednije ljudsko društvo ostat će, zvat će se nekako drukčije.“ u <https://www.youtube.com/watch?v=l6pKI1b7SXo> (pristupljeno: 07.06.2018.).

(op. a., Blanqui i blankisti razrađuju elitističku koncepciju diktature u ime radničke klase tek u vihoru revolucija 1848., a sintagma i ne-elitistički koncept „diktatura proletarijata“ originalno potječe od Marxa 1852. (vidjeti o tom u prvom poglavlju knjige Darper, Hal, *The 'Dictatorship of the Proletariat' from Marx to Lenin*, Monthly Review Press, 1987.).

²⁶ vidjeti fusnotu pod brojem 24.

²⁷ „Pojmljen u tom svojem izvornom smislu, pokret se savjetâ više ne pojavljuje kao puka pripremna akcija za glavnu bitku socijalne revolucije što dolazi, nego kao zbiljski i konačni početak te odlučujuće socijalne bitke same. „Vapaj za savjetima nije, u prvoj fazi revolucionarnog pokreta u Njemačkoj, bio samo fraza novinskih piskarala, nego je u ustima masa značio, doduše još vrlo nejasnu i zbrkanu, ali ipak vrlo odlučnu i jaku volju za *socijalnom revolucijom*. On znači da su u najnovijoj fazi borbe radničke klase za njezino oslobođenje, fazi koja je počela sa strašnim potresima i užasnim patnjama svjetskoga rata, radnici napokon bili voljni i činom otvoreno i potpuno prekinuti s onom, objektivno već odavno nadmašenom, građanskom predodžbom o pravu, po kojoj se svaki radnik smatra privatnim vlasništvom nekog posjednika, svaki radni čovjek sredstvom poduzeća što ga je kupio taj posjednik.“ Korsch, Karl, *Radno pravo za savjete poduzeća*, Zagreb: Stvarnost, 1974: 81.

²⁸ „Vrhunac „parlamentarnog kretenizma“ pokazuje se kad se poduzimaju pokušaji (poput onog USPD) da se radnički savjeti „ustavno utemelje“ te da im se tako osigura određeno legalno polje rada. *Legalitet ubija radnički savjet*. Kao ofenzivna organizacija revolucionarnog proletarijata radnički savjet egzistira samo ako ugrožava opstanak građanskog društva. (...) Svaki legalitet, a to znači uklopljenost u građansko društvo s *određenim granicama* kompetencija, pretvara njegovu egzistenciju u prividni opstanak.“

Lukács, Georg, *O pitanju parlamentarizma* u: Vranicki, Predrag, *Samoupravljanje : tekstovi o radničkoj kontroli i radničkim savjetima od 1917. do 1925.*, Zagreb: Globus, 1982: 414, sv. 2.

stranaka, postavljajući političko odlučivanje na razine bliže širokim društvenim slojevima uvođenjem više²⁹ ili manje³⁰ elemenata neposredne demokracije u svoj institucionalni okvir. Također, oba modela su raznovrsnija u poimanju *locusa* vlasti od parlamentarnog sustava: vlast u savjetima sačinjavaju proizvodne jedinice (od tvornica i poduzeća do fakulteta i kasarni) i lokalni teritoriji (primjerice, Petrogradski sovjet 1917.-e, po uzoru na Parišku komunu 1871.³¹), dok za plenum vlast može biti stacionirana na bilo kojem prostoru, ali poradi tražene masovnosti ponajčešće biva usidrena na širokim prostorima poput trgova, fakultetskih dvorana, tvorničkih hala i sl. (npr., madridski trg Plaza del Sol 2011.). I jedan i drugi vlast ostvaruju najprije fizičkim *prisvajanjem* prostora, zatim postupkom glasačkog izjašnjavanja *demos* legitimira se i legaliziraju institucije vlasti savjeta/plenuma na prostoru koji su radnici/ljudi politički prisvojili. S druge strane, savjeti se u startu fundamentalno razlikuju od plenuma u nekoliko bitnih momenata: savjeti, u obračunu s građanskim poretkom, bitno različito definiraju svoj *demos*, naime, u prvom koraku iz političkog procesa isključuju klasu koja ne živi od svoga rada³², dok plenum, kao što i svojim nazivom nastoji uputiti poruku, sve ljude poziva da sudjeluju u procesu donošenja odluka³³, što znači da uključuje sve klase, staleže i slojeve društva. Dakle, savjeti su klasno predstavničko tijelo, dok plenumi su aklasno ili sveklasno predstavničko tijelo. Nadalje, savjeti, kao politički izraz radničke klase, ne nastoje se organizacijski ustrojiti na horizontalističkoj institucionalnoj osnovi, jer zbog podčinjenog klasnog položaja velika većina radničke klase ne može adekvatno participirati u političkim procesima bez da netko ne posreduje njihove interese. Stoga, upravo radi ozbiljenja klasnih interesa radnikâ, sama institucija predstavništva neizostavan je dio i alat u samoemancipaciji radničke klase. Plenum, suprotno tome, operira u vizuri neposrednog, nehijerarhijskog (horizontalističkog) modela odlučivanja, stavljajući na istu ravan sve klasne i ine društvene

---

²⁹ „Prednost je plenumskoga načina odlučivanja što se sve odluke moraju donijeti zajednički na plenumima, većinom glasova svih prisutnih. Plenum ni u kojem trenutku ne može izabrati predstavnike koji će moći samostalno donositi odluke ili pristajati na određene uvjete. Plenum može izabirati samo delegate koji prenose odluke i volju plenuma te plenumu prenose određene ponude i pitanja na razmatranje.”
Blokadna kuharica, Zagreb: Centar za anarhističke studije, 2009: 16.

³⁰ „Funkcionalnost toga sistema trebalo je da obezbede instituti javnog postavljanja, opoziva i stalnog polaganja računa, a ponekad i imperativnog mandata.” Samardžić, Slobodan, *Demokratija saveta*, Beograd: Rad: 298.

³¹ Vidjeti napomenu pod brojem 22.

³² Korsch, Karl, *Radno pravo za savjete poduzeća*, Zagreb: Stvarnost, 1974: 103-104.

³³ Naziv dolazi od latinske riječi *plenus*, što znači *pun* (plenum spatium: pun prostor) v. http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eV1gURU%3D&keyword=plenum (pristupljeno: 07.06.2018.).

razlike među pojedincima i grupama. U tom kompleksu strukturnih fakata forme — konstantne neposrednosti i horizontalističke participacije — otkriva se da je kod demokracije plenuma demokracija utkana kao svrha radi sebe same, ukotvljena ideologija, jer u konceptu plenumske demokracije sama procedura djelovanja u plenumu jest ujedno cilj i sredstvo³⁴. Iz procedure, tvrde apologeti, neminovno proizlaze napredniji društveni odnosi, bez obzira na činjenicu što se u formi zanemaruju osnovne društvene razlike među pojedincima i grupama, što se poziva sve ljude da participiraju te promatra se sve participante jednako (makar jednako u svojim međusobnim različitostima³⁵, i dalje je jednako), pa i one koji su prethodno bili i ostali moćniji u društvu te stoga imaju i bolje uvjete da za svoje klasne interese u toj igri jednakosti (ponovno) nadvladaju sebi objektivno društveno podređene. Odavde se razabire utopistički karakter teorije demokracije zvane plenum.

3. Kritika plenumske demokracije

Plenumska demokracija ne manifestira se slučajno nakon historijskih epizoda radikalnog zaokreta u ekonomiji zemalja „prvoga svijeta“, raspada hladnoratovskog blokovskog međunarodnog sustava te intelektualne pobjede jedne velike pripovijesti da nema više velikih pripovijesti. Tzv. kraj povijesti, koji je eksplicitno nastupio porazom realsocijalističkih režima u Europi, donio je sa sobom i kraj ikakve obrane od prodora kapitala ka reformi vlasničkih odnosa u kapitalističko-tržišne konture. Ta „tranzicija“ realsocijalističkih režima u kapitalističke režime gotovo je uvijek poprimila ekspresne politike masovne pretvorbe i privatizacije društvenog vlasništva, dodatne deregulacije tržišta i drastično rezanje javne potrošnje³⁶. Posljedice tog procesa prelaska socijalističkih republika u demokratske republike

---

³⁴ „Koncept horizontalizma utjelovljuje kritiku hijerarhije i autoriteta, ali on je i više od toga. Radi se o stvaranju novih odnosa. *Sredstva su dio ciljeva*. Nije pitanje stvaranja zahtjeva, nego procesa, koji je manifestacija alternativnog puta bivanja i odnošenja.” u <https://nacla.org/article/horizontalism-argentina-wall-street> (pristupljeno: 03.07.2018.) (prijevod i kurziv N.K.).

³⁵ „Svi smo mi posebni i različiti. Izazov je da svako od nas smisli unutar kolektiva, za svaku osobu da bude integrirana, da oblikuje kolektivnu misao, kao što i razumijevanje kako stvaramo kolektiv i kako se taj kolektiv odnosi spram sebe u stvaranju kolektivne misli. To je horizontalizam.”
Sitrin, Marina, *Horizontalidad in/en Argentina*, 2003: 23 u

<http://www.vieta.ca/thoughts/Marina's%20Booklet.pdf> (prijevod N.K.).

³⁶ Klein, Naomi, *Doktrina šoka: uspon kapitalizma katastrofe*, Zagreb: VBZ, 2008:23.

bile su najčešće nagli pad životnog standarda domaćeg stanovništva, velik porast nezaposlenosti i srozavanje radničkih prava. Dva desetljeća prije potpune integracije realsocijalističkih režima u međunarodni građanski poredak eksperimentalna meta disciplinske transformacije režima bile su zemlje Latinske Amerike (Čile, Argentina)³⁷, nedugo nakon toga ideološki zahtjev za odumiranjem *socijalne* države stigao je i u najrazvijenije demokratske zemlje (VB, SAD)³⁸. Decenijâ krizâ — od monetarne, energetske (struja, nafta), do ideološke³⁹ i financijske — vodilo je ka rupturama u statusu quo međunarodnog pravno-političkog poretka, pa tako i u statusu quo u međunarodnim intelektualnim krugovima. Proglašena je smrt velikim pripovijestima⁴⁰, utoliko i starim organizacijskim oblicima borbe (građanske političke stranke, kom-partije). Velika pripovijest o povijesti kao povijesti klasnih sukoba postaje nevažećom u novoj paradigmi⁴¹, pa i potreba za političkim organiziranjem klase, naročito u stranke. Sve prolazi, ako prolazi, jer suvremeno je doba doba činjenice postojanja „razložnog pluralizma“ u društvu⁴², zbog čega i politički subjekt tog novog (post)moderniteta nije kao nekoć jedinstven i centraliziran u jedan lik (narod/klasa), nego je višedimenzionalan, decentraliziran, *mnoštven* i zahtijeva nove organizacijske forme⁴³.

---

³⁷ „Za razliku od Allendeove parcijalne revolucije, umjerene i okaljane demokratskim povuci-potegni, ova [Pinochetova] pobuna, nametnuta golom silom, bila je slobodna ići do kraja. U nadolazećim godinama politički program „Cigle“ nametnut će se, pod krinkom široke lepeze različitih kriza, desecima drugih država. Ipak, *Čile je postao kolijevkom kontrarevolucije — kolijevkom terora.*“ *ibid*, 82-83.
(kurziv N.K.)

³⁸ Jezgrovito rečeno: „Nakon 1989. i razaranja Jugoslavije i bipolarnog svijeta nastala je faza kapitalističke globalizacije. Ustvari, ona je započela deceniju ranije, s Margaret Thatcher u Velikoj Britaniji i Ronaldom Reaganom u SAD-u. Ta međunarodna neoliberalna faza samo se radikalizirala nakon 1989., kapitalističkom transformacijom prije toga socijalističkih zemalja. Živjeli smo u vrlo mračnom periodu 1990-ih, koji još treba valjano protumačiti, a nakon smjene milenija još uvijek je dominirala ideologija kako će neoliberalna politika, s više privatizacije i tržišta, donijeti i veću efikasnost i slobodu. Pokrenuta je hajka na sve druge oblike vlasništva osim onog privatnog. Bilo na one etatističke, bilo na samoupravne, ali i na javni sektor na Zapadu.“ <https://www.portalnovosti.com/catherine-samary-nacije-ne-bismo-smjeli-ostaviti-desnicarima> (pristupljeno: 13.06.2018.).

³⁹ „... u momentu neostaljinizacije, posle 1968., 1969., 1970., 1971., kada je očigledno [da je] (...) ceo taj državni socijalistički korpus zaljuljan posle okupacije Čehoslovačke, izgubio je svaki, ne samo moralni kredibilitet, nego na neki način neke ideološke postulate, jer više nema proleterskog internacionalizma, nego ima proleterske okupacije, nove imperijalističke okupacije“ Želimir Žilnik na konferenciji o jugoslovenskoj Praxis filozofiji i Korčulanskoj ljetnoj školi 2011. <https://www.youtube.com/watch?v=Y6LZGykJARI> (pristupljeno: 14.06.2018.).

⁴⁰ O toj navodno novoj epohi podrobno je opisano u radu Lyotard, Jean-Francois, *Postmoderno stanje: izvještaj o znanju*, Zagreb: Ibis grafika, 2005.

⁴¹ *ibid*, 2005: 18-20.

⁴² Rawls, John, *Politički liberalizam*, Zagreb: Kruzak, 2000: XIV-XV. Više o problemu te „činjenice“ i transformaciji liberalističke doktrine s obzirom na nju vidjeti u citiranom djelu autora.

Budući da su stranački sustavi (višestranački i jednostranački) u prošlosti zakazali u obrani stečenih prava, a prijetnja postratnom modelu države blagostanja i dalje ostaje veoma živom, ideje su se stvorile da se uz nove, nestranačke, nehijerarhijske organizacijske forme pridodaju nove-stare strategije, naime, strategije okupacije prostora, ali u dinamici nove (post)moderne politike, politike bez prethodno nametnutog meta-narativa, politika „čistog” demokratskog prostora koji je otvoren i inkluzivan za sve koji žele sudjelovati u donošenju odluka. Prisivajanjem prostora stvara se mogućnost prisvajanja jezika, točnije, proizvodnje *diskursa*, što omogućava stvaranje novog narativa, nove emancipatorne pripovijesti koja bi bila (kulturalna) revolucija za heterogeno mnoštvo koje bi se tad možda moglo uspješno suprotstaviti destruktivnim politikama vladajućeg poretka moći. Plenumska demokracija je doista historijski derivat jednog takvog intelektualnog vrenja u točki povijesti kad se odustaje od mišljenja revolucije, nego se poseže za čistkom povijesti kao da je ta čistka revolucionarni čin *per se*⁴⁴. Povijest se ne da verbalno i/ili misaono očistiti. Ono što je stvorilo povijest ostaje živjeti i djelovati usprkos novim diskurzivnim manevrima i novonastalim političkim pravilima. Kapitalistički sistem ne da se premostiti tako što će se stvoriti autonomne antisistemske enklave u njemu. Ono je svjetski sistem i iz hladnoratovskog iskustva evidentno je da nije sklon politici miroljubive koegzistencije s konkurentnim svjetskim sustavima. Nadalje, taj sistem ne samo da fizički eliminira alternativne sustave, već i u duhovnoj sferi proizvodi svoju zaštitu ideološki obrazujućim institucijama i ljudima prema svojoj slici i prilici. To što se pokušava plenumom aktivirati ljude u alternativni način kreiranja politike i društvenih odnosa, ne znači da dolaze 'alternativni' ljudi. Naprotiv, dolaze ljudi od prethodnog sistema proizvedeni i time buržoaziraju (*verbürgerlichen*) kritički novitet plenuma spram starog režima.

U trenucima krize postojećeg parlamentarizma taj se novi organizacijski oblik borbe omasovljuje kao nikad prije i biva preplavljen ljudima koji su pogođeni novim socijalno agresivnijim izdancima vladajućeg poretka. Raspad socijalne države osporava legitimitet

---

⁴³ „Nasuprot „narodu”, koji je volitivno i hegemonijski jedinstven, tj. univerzaliziran, kod Michaela Hardta i Antonija Negrija nailazimo na drugačiju koncepciju revolucionarnoga subjekta (...). Za njih je to „mnoštvo” koje jest klasni pojam, ali je nesvodivo na „istosti” poput „naroda”, „masa” ili „radničke klase” koji su unitarni i/ili isključivi pojmovi.” Jurak, Karlo, *Historijsko-materijalistička kritika postmarksizma: Problem revolucionarnog subjekta*, Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, 2017: 45-46.

⁴⁴ O plenumskoj inačici u Argentini: „Kao što je ono traganje, tako je i kidanje sa svime. Snažan prekid sa svime što sam vidjela, sa svime što sam eksperimentirala kroz ove brojne godine. Kako kažu, „dosta s tim,” uključujući i revolucionarna iskustva. To je kao da smo već vidjeli sve to i to nije to. Stoga smo učinili prekid i počeli graditi drugačiji put.” Sitrin, Marina, *Horizontalidad in/en Argentina*, 2003: 23 u <http://www.vieta.ca/thoughts/Marina's%20Booklet.pdf> (prijevod N.K.).

dominantnim stranačkim sustavima i masovno navodi ljude da traže alternativne izlaze. Plenumi su udžbenički primjer kako se elan pobune protiv postojećeg stanja uspinje do razine općenarodnih protesta i pada na razinu historijskog promašaja (reprezentativni primjer jest slučaj BiH, o čemu će kasnije biti više izrečeno). Plenumi, sa njima svojstvenim konceptom demokracije, nisu uspjeli niti su mogli uspjati integrirati tolike narodne mase za subverziju poretka, jer političko-organizacijska forma koja prethodno klasno ne diferencira svoje zahtjeve, shodno tome i okuplja sve klase u heterogenu frontu, ne uspijeva izvršiti političku subverziju predstavničke vladavine koja u sebi već sadrži tu istu univerzalističku, premda tradicionalnu, modernističku, osnovu apstraktne jednakosti svakog pojedinca.

Upravo zbog te plenumske sveobuhvatnosti (i utoliko nenametljivosti meta-narativa) stvoreni su preduvjeti da u *demosu* plenuma *ideološki* egzistira značajan udio građanskih materijalnih interesa: zahtjevâ za korekcijom i/ili očuvanjem kapitalističkog sistema. Svojom ahistoričnošću i aklasnošću plenumi pružaju mogućnosti artikulacije i agregiraju *individualne* materijalne interese sudionika (bez da se ikad nadiđe zbroj partikulariteta⁴⁵). Ljudi koji iz određenih razloga ne mogu sudjelovati u zasjedanjima plenuma ne mogu predstavljati svoje interese; oni su u demokraciji plenuma objektivno udaljeni od političkih procesa, štoviše, još udaljeniji negoli u predstavničkim sistemima. Dakle, plenumska demokracija svojom formom političke dinamike *isključuje* jedan sloj ljudi iz političke participacije, iako ih načelno poziva da sudjeluju u procesu. Nad tim poraznim efektom ne treba se previše čuditi jer kao što je odbacivanje meta-narativa već po sebi nametanje jednog meta-narativa, tako i aklasni ili sveklasni karakter plenumske demokracije u biti politički manifestira karakter određene klasne pozicije, pozicije kojoj nije do poticanja daljnjih napetosti između klasa, već tek do gotovo konsenzualnih korekcija takvih odnosa društva, polazeći od zaštite postojećih prava. U sljedećim prikazima historijskih slučajeva bit će bjelodano da drugačije nije niti moglo završiti.

---

⁴⁵ Dapače, demokracija u plenumskoj formi odlikuje se time da briše razliku između kvantitete i kvalitete ishoda glasanja ideologiziravši sam proces donošenja odluke na način da kvantiteta po sebi postaje *nova* kvaliteta. Takvo čudesno niveliranje neodoljivo podsjeća na Rousseauovo upozoravajuće razlikovanje „opće volje” i „volje sviju”, gdje prva brine za zajednički interes, a potonja je tek puki zbroj zasebnih pojedinačnih interesa (Rousseau, Jean-Jacques, *Društveni ugovor*, Zagreb: Školska knjiga, 1978: 109.). Plenumsko odlučivanje nedvojbeno je historijski politički izraz „volje sviju”.

III. Kritički prikaz slučajeva teorija i praksi plenumske demokracije

„Mi govorimo o parlamentu, mjestu narodnog suvereniteta, i ljudi govore: „Tamo nema demokracije. Institucije predstavničke demokracije ispražnjene su od moći, i moć je izmještena odavde.”“⁴⁶

Pablo Iglesias Turrión

budući osnivač političke stranke Podemos, usred masovnih prosvjeda u Španjolskoj 2012.

1. Rođenje nove demokratske alternative: Zapatistički narodni ustanak i *Horizontalidad*

Prvi entuzijazmi oko demokracije formirane na pravilima nalik plenumskog način organiziranja događa se usred hispanoameričkog otpora globalizaciji krajem milenija. Rušenjem sile realsocijalističkih režima otvorio se prostor za nadu za novu realnu alternativu postojećem građanskom gospodarstvu. Unipolarni građanski (kapitalistički) imperij sa centrom moći u Sjedinjenim Državama, bastionu građanskog međunarodnog poretka, počeo je krojiti planet po svojoj slici i prilici rušenjem trgovinskih barijera silom i/ili međunarodnim sporazumima. NAFTA⁴⁷ je organizacija stvorena sporazumom takve asimetrije moći. Budući da je sporazum evidentno išao na štetu ekonomski manje razvijenih krajeva i da se pravni akt do implementacije 01. siječnja 1994. dugo pripremao, u tajnosti organizirao se i narod iz takvih nerazvijenih krajeva za pobunu protiv sporazuma elitâ. Oružani ustanak domorodačkog naroda u meksičkoj saveznoj državi Čijapas predvođen Zapatističkom vojskom nacionalnog oslobođenja (EZLN), tzv. *zapatisti*, primjer je relativno uspješnog otpora novonastalom globalizmu građanske dominacije. Ustanak se zbilo točno na dan početka provedbe NAFTA-e i to nije predstavljalo samo narodni protest protiv tog sporazuma, nego i objavu rata meksičkoj Vladi i građanskoj vladavini sa svim njezinim institucijama⁴⁸. Sjećanjem na duboku prošlost potlačenosti te strah od buduće nesreće koju nosi novi trgovinski sporazum, domorodački narod Maja Indijanaca pruža legitimitet EZLN-u na čelu sa potkomandantom Marcosom za borbu

---

⁴⁶ <https://vimeo.com/50542582> (pristupljeno: 16.06.2018.) (prijevod N.K.).

⁴⁷ Akronim od naziva *North American Free Trade Agreement* (Sjevernoamerički sporazum o slobodnoj trgovini)

⁴⁸ vidjeti datum 01.siječnja 1994. u <https://schoolsforchiapas.org/teach-chiapas/zapatista-timeline/> (pristupljeno: 24.06.2018.).

protiv udara globaliziranog kapitala, ali i borbu *za* novi model upravljanja teritorijem tzv. model *zapatističke autonomije*⁴⁹.

Zapatisti, u jeku rata s meksičkom vladom, počeli su s narodom graditi posve novi demokratski pravno-politički poredak. Ta demokracija, nazivom „zapatistička autonomija“, imala je u sebi konture onoga što će se kasnije u zapadnjačkom svijetu okarakterizirati kao plenumska demokracija, s obzirom na to da taj oblik borbe protiv sistema ne zahtjeva da se novi politički režim odvoji od starog režima koji ga direktno tlači, naprotiv, već nastoji usred postojećeg stvoriti poredak *odozdo* i čija „moć naroda“ ostaje na toj ne-državnoj, (među)komunalnoj i (među)regionalnoj razini⁵⁰. Također, u zapatističkoj autonomiji je od jednake važnosti suverenost pojedinaca u kolektivima na najnižoj razini. Naime, bez odobrenja i dobre volje skupljenih pojedinaca u lokalnim kolektivima (npr., seoske lokalne zajednice) za zapatiste, kao i kasnije za sudionike plenuma, nema legitimiteta za nastavkom izgradnje političkog sustava. U prijevodu, autonomija u modelu zapatističke autonomije vrlo je radikalno shvaćena, iako ne onoliko koliko u plenumskoj demokraciji. Konkretno, u zapatističkom političkom sustavu kakav je na teritoriju bivše države Čijapas, najniža jedinica teritorijalno-upravnog ustroja (lokalna domorodačka zajednica) ima pravo odlučiti na zajedničkoj skupštini, sastavljenoj od *svih* njezinih članova, hoće li ili ne pripadati višoj jedinici teritorijalno-upravnog ustroja (Autonomna općina)⁵¹.

Plenumi, kad se kasnije drugdje u svijetu formiraju, čine istu stvar, samo što se zapatisti, za razliku od situacija u kojima su bili plenumi, nalaze u stanju zbiljskog puča protiv građanske vlasti, uzevši od bivših vladara ne samo *prostor*, nego i resurse teritorija (zemlju, vodu, šume i dr.), te, još važnije, ljude i *rad*, zbog toga je njihov model odlučivanja daleko kompleksniji, štoviše, isprepleten je elementima predstavničke i neposredne demokracije. Bez obzira na postojanje i veoma važnih momenata reprezentativnog odlučivanja, kao što su izbori za članove vijeća Autonomnih općina na razdoblje u trajanju najčešće dvije do tri godine mandata te postojanje regionalnih uprava („Junta de Buen Gobierno”⁵² sastavljenih od članova delegiranih

---

⁴⁹ <https://schoolsforchiapas.org/blog-entry-zapatista-autonomy/> (pristupljeno: 24.06.2018.).

⁵⁰ „Zapatisti nisu separatistički pokret; oni ne žele svoju državu (...) Umjesto toga, zapatisti su izričiti da se kod autonomije ne radi o razdvajanju, nego o poštivanju tradicije i običaja (*usos y costumbres*) uz moć koja se vrši na razini općina i kako općinama dolikuje.” *ibid* (pristupljeno: 03.07.2018.) (prijevod N.K.).

⁵¹ Vidjeti dio *How do the Autonomous Municipalities function?* u <https://schoolsforchiapas.org/blog-entry-zapatista-autonomy/> (pristupljeno: 03.07.2018.).

⁵² „Odbor Dobre Vlade” (prijevod N.K.).

izborom članova vijeća Autonomnih općina⁵³, romantiziranje neposredne participacije domorodačkog naroda Maja Indijanaca u donošenje odluka nije jenjavalo u alterglobalističkim i radikalno demokratskim krugovima budućih inicijatora plenumskih događanja⁵⁴.

Ipak, nakon relativnog uspjeha protiv globalnog poretka — oslobađanje teritorija od meksičkih eksproprijatorskih vlasti, uspostava autonomije, očuvanje vlastite kulture od smrtonosnog napada imperijalističkog nasilja — dolazi do relativnog neuspjeha — neizlaska iz ratnog stanja, izolacije od svijeta, nemogućnosti daljnje modernizacije — i s njime i otrežnjenja od prethodne zanesenosti militantno-političkim pokretom zapatista. Evidentno je da zbog okolnosti rata i trajnog hladnog mira protiv države Meksiko ideje zapatista nisu do kraja realizirane. Međutim, mnogi suvremeni lijevo orijentirani radikali priznat će pionirsku zaslugu u borbi protiv dominantne globalizacije i u formiranju alternative parlamentarnoj demokraciji. *Grassroots* ili odozdo organizirani pokreti kao taktika osvajanja vlasti, prisvajanje prostora od vladajućeg režima, suverenost i autonomija okupljenih ljudi na najnižim razinama idejne su tekovine koje će ostati u korpusu plenumske demokratske alternative. S druge strane, teoretičari plenumskog organiziranja zamjerit će EZLN-u gajenje kulta vođe (na liku i djelu potkomandanta Marcosa), nedovoljno nehijerarhijsko organizirano odlučivanje te kombiniranje, po njihovom sudu, nespojivih elemenata različitih demokracija, jer za njih je demokracija demokracija jedino kad je ona neposredna vladavina naroda, sve ostalo je nešto drugo, ali ne demokracija, već privid demokracije. Bilo kako bilo, zapatistički pokret razvijao se i razvija u ratnom okruženju, materijalnoj oskudici i relativnoj intelektualnoj izolaciji te sve više izlazi iz antiestablišmentske pobunjeničke etape u etapu participacije u okviru građanske vladavine prava⁵⁵. Pukotinu kakvu su zapatisti napravili u globalnom sustavu dominacije daleko je manja od demokratske inspiracije kakvom su se potlačeni narodi svijeta zanosili.

Argentinski slučaj iz 2001. mnogo je bliži ideji demokraciji plenuma. Tijekom mandata predsjednika Carlosa Menema (1990.-1999.) provedene su brojne reforme argentinskog ekonomskog sustava koje su išle prvenstveno fleksibilizaciji rada i povećanju mobilnosti

---

⁵³ Vidjeti napomenu 51.

⁵⁴ Horvat, Srećko; Štiks, Igor, *Pravo na pobunu: uvod u anatomiju građanskog otpora*, Zaprešić: Fraktura, 2010:55.

⁵⁵ EZLN je čak odabrao domorodačku aktivistkinju Maríu de Jesús Patricio Martínez za njihovu kandidatkinju na predsjedničkim izborima u Meksiku 01.07.2018., ali nisu uspjeli sakupiti dovoljan broj potpisa da bi se mogla natjecati za izbore. <https://www.telesurtv.net/english/news/Marichuy-And-EZLN-Wont-Back-Any-Mexican-Presidential-Candidate-20180503-0004.html> (pristupljeno: 04.07.2018.).

kapitala. Nakon ekonomskih kriza među „azijskim tigrovima”, Rusiji i Brazilu, slijed recesije došao je do Argentine, zbog čega je krajem 2001. međunarodni kapital, potpomognut prethodnim reformama, pobjegao iz banaka i države, te ostavio zemlju osiromašenu i ekonomski opustošenu⁵⁶. Narod je masovno izašao na ulice, trgove, u vladine zgrade te, lupajući loncima i tavama, vladajućima upućivao jednu te istu parolu „Que se vayan todos, que no quede ni uno solo” („Svi moraju otići, nijedan ne smije ostati”). U sljedeća tri tjedna pobunjeni je narod smijenio pet predsjednika⁵⁷. Politička nestabilnost nastavila se s ekonomskom, stoga je argentinski narod bio primoran samoorganizirati se bez službenih institucija predstavnštva. Nove društvene i političke odnose koje su stvorili u tom relativno kratkom periodu zvali su imenom *Horizontalidad* (horizontalizam), po čemu je cjelokupan društveni pokret za uspostavu novog društvenog uređenja bez posredstva vlade i ine hijerarhije dobio naziv⁵⁸.

Horizontalizam je preteča plenumizma; uspostavljen je također u krizno vrijeme parlamentarne demokracije i pokušava otkloniti deficite demokracije koje parlamentarizam kroz povijest svoga razvoja stvara. Neposrednost demokracije od izuzetne je važnosti za horizontalizam, jer je rođen u Argentini kad je narod izgubio svako povjerenje u reprezentativnu demokraciju⁵⁹. Horizontalizam je skup društvenih odnosa i političke prakse kojim se definira nehijerarhijski kolektivizam, nestranačko participiranje, uključivost različitosti među pojedincima i grupama unutar istog kolektiva⁶⁰, direktnodemokratsko odlučivanje i autonomiju. *Horizontalidad*, pokret sačinjen od mnoštva drugih društvenih pokreta, svoje organizacijske principe proveo je u gotovo svim osnovnim ćelijama društva: od kvartova, kolektivnih kuhinja, umjetničkih i medijskih kolektiva, do radnih mjesta poput prisvojenih tvornica, klinika⁶¹. Na

---

⁵⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=3-DSu8RPJt8> (pristupljeno: 05.07.2018.).

⁵⁷ *ibid*

⁵⁸ Sitrin, Marina, *Horizontalidad in/en Argentina*, 2003:1
<http://www.vieta.ca/thoughts/Marina's%20Booklet.pdf> (pristupljeno: 05.07.2018.).

⁵⁹ „Odbijali su predstavničku demokraciju i opunomoćivanje vođa što je takvo delegiranje autoriteta povlači za sobom, jer su smatrali da je takva vrst politike uopće uzrokovalo krizu.”
<https://www.dissentmagazine.org/article/horizontalism-and-the-occupy-movements> (pristupljeno: 05.07.2018.) (prijevod N.K.).

⁶⁰ „Horizontalizam daje glas ženama, gejevima i lezbijkama, transvestitima (ovdje ih ima mnogo), i imigrantima. Dopušta debatu ideja i prihvaćanje različitosti.” Sitrin, Marina, *Horizontalidad in/en Argentina*, 2003: 7
<http://www.vieta.ca/thoughts/Marina's%20Booklet.pdf> (pristupljeno: 05.07.2018.) (prijevod N.K.).

⁶¹ <https://nacla.org/article/horizontalism-argentina-wall-street> (pristupljeno: 05.07.2018.).

djelu je skoro bilo stvaranje asocijacija slobodnih proizvođača, ali se ispriječila velika ekonomska kriza i stalno prisutna opasnost od odbijanja udruživanja djelatnosti u formacije predmoderne ekonomske razmjene⁶².

Budući da su ljudi putem tih nehijerarhijskih formi odlučivanja u središtu krize počeli doista zauzimati teritorij, točnije, sredstava za proizvodnju od prethodnih vlasnika, usto su ograničili pravo odlučivanja ne-članovima kolektiva (za razliku od plenumske demokracije!), argentinski građanski poredak je primijenio brutalnu represiju u većini slučajeva, a u nekima mudro dopuštao radničko preuzimanje od vlasnika napuštenih tvornica i nastavak proizvodnje kako bi smanjio stopu nezaposlenosti⁶³. Sve u svemu, iskra prijetnje postojećem režimu nalazila se u formi odustajanja od legitimiranja reprezentativne demokracije, transformirajući narodni legitimitet u smjeru nehijerarhijskih, nestranačkih, direktnodemokratskih političkih tvorbi sveobuhvatne narodne participacije (što će teoretičari i praktičari plenumske demokracije usvojiti i primijeniti tijekom svojih političkih i društvenih eksperimenata), te, prema tradicionalnoj revolucionarnoj formuli, prisvajanje prostora i preuzimanje sredstava za proizvodnju, što će budući plenumski aktivisti tek djelomično ostvariti u praksi.

2. Vrhunac plenuma: studentska pobuna u Hrvatskoj i *Occupy Wall Street*

Bauk horizontalizma konačno iznalazi svoj direktno-demokratski organizacijski oblik u europskim studentskim borbama protiv povećanja školarina i srozavanja autonomije univerziteta (pr. francuski, grčki, slovenski i srbijanski studenti sredinom 2000-ih). Ugledavši se na praksu studentskog protesta 2006. u Beogradu⁶⁴, zagrebački su studenti odlučili na svom terenu učiniti korak naprijed u globalnom trendu direktno-demokratskog političkog organiziranja — *prisvajaju* prostor Filozofskog fakulteta i osnivaju *Plenum* na Filozofskom fakultetu. Borba protiv „komercijalizacije obrazovanja” koja je detektirana tada nadolazećim

---

⁶² O uzajamnom pomaganju različitih udruženja vidjeti u Sitrin, Marina, *Horizontalidad in/en Argentina*, 2003: 17-21 u <http://www.vieta.ca/thoughts/Marina's%20Booklet.pdf> (pristupljeno: 05.07.2018.).

⁶³ Film *The Take* dokumentira ta događanja. Vidjeti u <https://www.youtube.com/watch?v=3-DSu8RPJt8> (pristupljeno: 05.07.2018.).

⁶⁴ „Što je zanimljivo jest to da je ideja plenuma, kao političkog tijela za demokratsko odlučivanje, potekla iz vala studentskih okupacija u Hrvatskoj 2009., dok je sâm hrvatski studentski pokret dobio ideju od beogradskog studentskog pokreta 2006.” Kapović, Mate u <https://roarmag.org/essays/bosnia-protests-nationalism-workers/> (prijevod N.K.) (pristupljeno: 26.06.2018.).

Zakonom o sveučilištu bila je povod studentskim protestima; uzrok protestima bilo je višedesetljetno političko, medijsko i ino potiskivanje povijesno zbiljske *lijeve* alternative, u svim svojim izvedenicama, iz hrvatskog javnog prostora. Zbog uvjetovanosti da je ljudima desetljećima otet orijentir povijesti te zbog odabira borbe na akademskom polju, predvodnici plenumske demokracije promišljeno organiziraju samo *blokadu* i to samo *nastavnog procesa* na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, zatim postepeno na drugim sveučilištima diljem Hrvatske, politički racionalno koncentrirajući cjelokupan 'Događaj' masovnog buđenja kritike postojećeg — postjugoslavenskog, kapitalističkog — sistema u jedan jedinstveni za vladajući sistem „nemoguć”⁶⁵ zahtjev: pravo na besplatno obrazovanje.

U središtu političkog zbivanja studentskih prosvjeda u Hrvatskoj 2009. bila je zagrebačka „blokada”: obustava nastavnog procesa Filozofskog fakulteta koordinirana Plenumom kao vrhovnim tijelom odlučivanja. Blokada je na Filozofskom fakultetu trajala 35 dana i imala je nesagledive posljedice na hrvatsko društvo i šire, a plenumska demokracija relativno malog broja ljudi omogućila ju je i okončala. Na Plenumu je tih dana sudjelovalo više tisuća ljudi, s vrhuncem od gotovo 1000 ljudi⁶⁶ koliko i može stati u najvećoj dvorani D-7 i malo izvan nje. *Nezavisna studentska inicijativa*, skupina aktivista koji su pokrenuli blokadu Filozofskog fakulteta, nije smatrala da politički bunt treba stati na pitanju besplatnog obrazovanja za sve; htjelo se pokazati da nova, *plenumska* demokracija može funkcionalno djelovati na Filozofskom fakultetu, pa tako onda može i u drugim kolektivima biti aktivirana⁶⁷, s krajnjom svrhom subverzije predstavničke demokracije — vladavine koja je „inherentno nedemokratska”, elitistička i protivna interesima većine⁶⁸.

---

⁶⁵ Plenumski aktivisti promućurno su kapitalizirali šezdesetosmašku krilaticu „Budimo realni, tražimo nemoguće”, čak ju eksplicitno spominju kao svoju parolu (vidjeti pod točkom 3. u <http://slobodnifilozofski.com/2009/05/sazetak-najvaznijih-odluka-plenuma.html>).

Ta, i sâm duh 1968-e lebdio podosta u zraku plenumske pobune u Hrvatskoj (vidjeti poglavlje „Ovo nije party” u Horvat, Srećko; Štiks, Igor, *Pravo na pobunu: uvod u anatomiju građanskog otpora*, Zaprešić: Fraktura, 2010.).

⁶⁶ <http://slobodnifilozofski.com/2011/07/mate-kapovic-direktna-demokracija.html> (pristupljeno: 03.07.2018.).

⁶⁷ „Tek poslije, tijekom 2009. i početkom 2010., kada se pokazala uspješnost modela, dolazi do pokušaja stvaranja šireg fronta s radnicima, seljacima ili protestnim pokretima poput *Prava na grad* s ciljem osporavanja i zaustavljanja sličnih procesa u drugim domenama kao što su rad, zdravstvo, socijalna država ili urbani prostor.” Horvat, Srećko; Štiks, Igor, *Pravo na pobunu: uvod u anatomiju građanskog otpora*, Zaprešić: Fraktura, 2010: 59-60.

⁶⁸ Vidjeti odjeljak *Materijalni i politički interesi manjine* u tekstu Kapović, Mate, *Direktna demokracija – Između utopije i stvarnosti* u <http://slobodnifilozofski.com/2011/07/mate-kapovic-direktna-demokracija.html> (pristupljeno: 03.07.2018.).

Takav radikalizam ne nalazi na masovnu podršku u samome plenumskom pokretu. Budući da plenum otvara prostor za sve ljude koji su zainteresirani u proces odlučivanja da ravnopravno i bez posrednika sudjeluju u kreiranju i donošenju odluka⁶⁹, masovnost i utoliko nastavak radikalnih politika ovisi najviše o volji većine sudionika plenuma.⁷⁰ S obzirom na to da se mnoštvo na Plenumu na Filozofskom fakultetu okupilo kako bi zaustavilo daljnji proces „komercijalizacije obrazovanja” ili komodifikacije znanja (što indicira jedna od vodećih parola prosvjeda „Znanje nije roba”), na prvi ozbiljan signal iz akademske zajednice i vladajućih garnitura da će se izmijeniti prijedlog novog *Zakona o sveučilištu* u smjeru studentskih zahtjeva⁷¹, sudionici plenuma ubrzo nakon toga odlučuju prekinuti blokadu nastavnog procesa. Poslije postignutih kompromisa s regularnom vlašću plenumska demokracija više nikad ne postiže u Hrvatskoj takav intenzitet subverzivnog vrenja potaknut obranom općedruštvenih interesa. Međutim, dugoročno ipak nisu uspjeli zaštititi obrazovni sustav od prodora komercijalizacije, pa je u javnosti stvoren dojam da se radilo o pukoj epizodi *studentskih* nemira. Pored toga uspostavilo se da se plenum na Filozofskom fakultetu zadovoljio zaštitom materijalnog interesa tek dijela svog studentskog *demosa* plenuma, a na štetu socijalno ugroženih i „ne-izvršnih” studenata⁷² potvrđujući tako stav Filozofskog fakulteta kao tradicionalno srednjoklasne institucije iz koje se često novači intelektualna elita Hrvatske.

Što je za hrvatsku političku zajednicu bila blokada zagrebačkog Filozofskog Fakulteta, to je za američku bila okupacija Zuccotti parka u New Yorku — događaj koji nepovratno mijenja politički kompas društva: s naglaska na partikularna pitanja zbiva se preusmjeravanje na probleme od općedruštvene važnosti, kao što su socijalna prava pojedinca, kritika postojećeg sistema, konačno započeta razmišljanja o alternativni. U tom pogledu idejno poimanje „Mi smo 99%” i organizacijski model plenumske demokracije padaju na plodno tlo kapitalističkog sistema u krizi. Padom globalne financijske korporacije Lehman Brothersa na američkoj burzi

---

⁶⁹ *Blokadna kuharica*, Zagreb: Centar za anarhističke studije, 2009: 18.

⁷⁰ „Svaki dan su od 20:00h održavane sjednice plenuma, na kojima su sudjelovali svi zainteresirani (bili oni studenti FF-a ili ne) i na kojima se direktnom demokracijom (glasovima većine svih prisutnih) odlučivalo o nastavku blokade te o svim drugim pitanjima” u <http://slobodnifilozofski.com/2009/07/postblokadni-faq-za-brucose-i-sve-druge.html#1> (pristupljeno: 04.07.2018.).

⁷¹ Vidjeti razdoblje od 18.05. do 29.05. u <http://slobodnifilozofski.com/2009/05/sazetak-najvaznijih-odluka-plenuma.html> (pristupljeno: 28.06.2018.).

⁷² Tadašnji dekan Filozofskog fakulteta Miljenko Jurković sažima u tijeku blokade ono što će se u zakone kasnije implementirati i u praksi provoditi: „Dekan: Besplatno je visoko obrazovanje za svakoga tko zadovolji uvjete studiranja; Najbolji (dodatno) dobiju stipendiju; Manje uspješni i socijalno ugroženi mogu dignuti kredit; Kriterij izvrsnosti određuju sveučilište i njegove sastavnice”. Vidjeti pod 04.05. u *ibid.*

2008. označava, između ostalog, novi početak spašavanja privatnog bankarskog sektora američkim javnim novcem i posljedično višegodišnje rezanje javne potrošnje. Na to se, posve očekivano, akumulira bijes građana u niz fragmentarnih protesta diljem zemlje, do sredine rujna 2011. kad, potaknuti istovremenim događanjima narodnih ustanaka u Tunisu i Egiptu⁷³, jedna grupa ljudi ne počne za ozbiljno preuzimati prostor jednog njujorškog privatnog parka izvikujući antisistemske, antikapitalističke parole koje su po prvi put u recentnoj američkoj povijesti naišle na široku narodnu podršku koja je omogućila da ta okupacija privatnog vlasništva potraje puna dva mjeseca i da se taj samoprolašeni pokret *Occupy Wall Street* (OWS) proširi po cijeloj zemlji i šire. Ono što je još više iznenadilo američku javnost jest nehijerarhijska, horizontalna organizacijska forma pokreta. To je bila u punom smislu plenumska demokracija, prezentirana najčišće u *General Assembly*, središnjem tijelu odlučivanja, koji se nedvojbeno može nazvati i plenumom pokreta OWS⁷⁴.

Američka javnost naviknuta je na svakojake prosvjede kroz svoju povijest, ali ne i na prosvjed koji nema popis formalnih zahtjeva, dapače, takva formalnost od sudionika pokreta smatrala se regresivnom pojavom⁷⁵. To je ta manifestacija odbacivanja meta-narativa plenumske demokracije; kontekst, naravno, postoji (pobuna protiv korumpiranog financijskog kapitala u razdoblju recesije), ali ideološki okvir, zahtjevi i rješenja se ne nameću, već bi trebalo, u teoriji, spontano okupljeno mnoštvo, bilo kojih nezadovoljnih ljudi, koje ravnopravno, horizontalistički, bez posrednika odlučuje, iznjedriti oruđa vlastite samoemancipacije, bez bitnije kritičke refleksije tko se na taj način može masovno i dugotrajno okupiti, dokle god je ono po sebi raznoliko, mnoštveno po raznoraznim parametrima⁷⁶. Zato i jesu prosvjednici u Zuccotti parku isticali da oni predstavljaju 99% stanovništva (spram 1% najbogatijih), jer ne može se nikako obuhvatiti toliki postotak stanovništva bilo kakvog društva ako se nastoji

---

⁷³ <http://occupywallst.org/about/> (pristupljeno: 06.07.2018.).

⁷⁴ <https://roarmag.org/essays/bosnia-plenums-direct-democracy/> (pristupljeno: 06.07.2018.).

⁷⁵ „Lansiranje prosvjeda bez formalnih zahtjeva smatra se najvećim postignućem, gestom izvanredne demokratske vrline.” <http://lemondediplomatique.hr/neprijateljski-blizanci-okupiraj-wall-street-i-tea-party/> (pristupljeno: 06.07.2018.).

⁷⁶ „Horizontalna demokracija nastoji osigurati jednakost prisvajanjem različitosti i konflikta. Unutar tih političkih struktura, različitost nije problem koji treba biti riješen: tamo nema narativa o jedinstvenosti, nema zajedničkog identiteta (nacionalnog ili bilo kakvog) i nema predodređujuće ideologije.” u <https://www.opendemocracy.net/marianne-maackelbergh/experiments-in-democracy-and-diversity-within-occupy-movements> (pristupljeno: 06.07.2018.) (prijevod N.K.).

podvući volja prosvjeda pod jedan zajednički nazivnik, osim ako se ideološki ne ostavi po strani ili zamagli golem niz međusobno proturječnih materijalnih interesa pripadnika različitih društvenih stratifikacija. Utoliko je razumljiva činjenica raznolikosti, heterogenosti interesa unutar OWS-a — od ljudi koji doista hoće direktnu akciju i/ili mjere prema bankarima⁷⁷, do onih koji prvenstveno hoće promijeniti dominantni diskurs, narativ društva — te naglašavanje da je sâm proces participiranja u plenumskoj („horizontalističkoj”) demokraciji cilj, odnosno sve⁷⁸.

Tempo i sastav njihovog plenuma, tzv. *General Assembly*, razotkriva dosege subverzivnosti pokreta. Iako plenumska struktura po biti vlastite dinamike poziva sve ljude da sudjeluju, i doista se pojavi galerija lica i aktera koji žele da su čuje njihov glas, na kraju se iskristalizira, kao što je bilo evidentno u slučaju prvog OWS-a, da *spiritus movens*, relevantni *demos* plenumske aktivnosti budu ljudi koji ili ne moraju otići sutradan rano na posao ili su u relativno socijalno privilegiranoj situaciji za razliku egzistencijalno ugroženih ljudi, što na koncu konca uvijek deradikalizira političku praksu⁷⁹. U slučaju *Occupy Wall Streeta* to su bili, prije svega, građani koji su na različite načine vezani za visoko obrazovanje (studenti, profesori i ljudi koji su nedavno diplomirali)⁸⁰, koji su dva mjeseca, dok su imali od prosječnih, radnih ljudi podršku što na terenu, što u percepciji javnosti, bili od vlasti tolerirani. Nakon toga, ovaj je akademsko-horizontalistički performans demokracije vlast represijom lako potisnuo iz parka na potpunu marginu političke mape.

3. Plenumska stvarnost: španjolski *Indignados* i socijalni nemiri u Bosni i Hercegovini

Pravi test za plenumsku demokraciju bili su protestni događaji u Španjolskoj te Bosni i Hercegovini tijekom globalne financijske krize u razdoblju 2009.-2015. U tim kriznim

---

⁷⁷ „Sjetite se što ste često znali čuti od samih prosvjednika tijekom rujna 2011: ponovno uspostavite staru Glass-Steagall podjelu između investicijskih i komercijalnih banaka, uporno su tražili.” u <http://lemondediplomatique.hr/neprijateljski-blizanci-okupiraj-wall-street-i-tea-party/> (pristupljeno: 06.07.2018.).

⁷⁸ „U Okupiraj Wall Streetu horizontalna je kultura bila sve. „Proces je poruka”, kao što su prosvjednici znali reći, a većina knjiga koje su ovdje uzete u obzir s time se slaže. Prethodno spomenuto kampiranje, kuhanje, plenumi, zauzimanje javnih mjesta: to je bila bit Okupiraj Wall Streeta. Izvan toga, čini se da nije bilo praktički nikakve strategije ni agende koja bi se prenijela svijetu.” *ibid.*

⁷⁹ Vidjeti fusnotu pod brojem 12.

⁸⁰ „Prosvjednici u ovim knjigama nisu uvijek identificirani po zanimanju, no kada jesu, obično se ispostavlja da su posrijedi studenti, nedavno diplomirali, postdiplomci ili profesori.” *ibid.*

trenucima slobodnog pada španjolske ekonomije i reakcije Vlade tzv. politikama mjerâ štednje, u pravilu, politikama rezanja javne potrošnje, dakle, socijalnih i inih usluga, španjolski građani se samoorganiziraju u dugotrajne i epizodične prosvjedne marševe i akcije protiv te sveukupne tendencije socijalnog depriviranja običnih ljudi od vladajućih (tuzemnih i inozemnih) struktura. Najpoznatiju akciju protiv tih politika — događaj preuzimanja glavnih madridskih trgova 15. svibnja 2011. koji je pokrenuo pokret prozvanim po tom datumu *15-M*, ili, jednostavno, *Indignados (Zgađeni)* — započela je grupa ljudi udruge kobnog imena *¡Democracia real YA! (Prava demokracija SAD!)*⁸¹. Udruga je prije masovnih demonstracija objavila na internetu svoj manifest u kojem je izrazila svoje zahtjeve koje nastoji izboriti za sve građane: pravo na stanovanje, na zaposlenje, kulturu, zdravstvo, obrazovanje, političku participaciju, slobodan osobni razvoj, te potrošačka prava⁸². Okosnica svih tih zahtjeva bilo je poimanje postojeće predstavničke demokracije kao inherentno koruptivne, antinarodne i elitističke, te ideja zamjene za participativnijom, *realnijom* demokracijom od trenutne predstavničke⁸³. Sredstvo kojim su te ciljeve nastojali postići bilo je prakticiranje plenumske demokracije po trgovima diljem cijele Španjolske⁸⁴.

Plenumska euforija proširila se Španjolskom rapidno nakon što je policija udarila snažno na građane koji su danima nastojali zauzeti madridski trg Plaza del Sol⁸⁵. Ritam plenumovanja tzv. Generalne skupštine bio je školski uzoran na teorijskoj razini: najprije nasilno zauzimanje trgova, masovno okupljanje ljudi iz *svih* društvenih stratifikacija, samoorganiziranje u radne skupine (preteče potencijalnim budućim lokalnim ministarstvima i sl.), samozakonodavstvo, debatiranje do kasno u noć u radnim skupinama, potom glasanje i odlučivanje o svemu i svačemu na Generalnoj skupštini gdje svi sudionici ravnopravno i

---

⁸¹ https://www.huffingtonpost.com/martin-varsavsky/spanish-revolution-of-2011_b_867156.html (pristupljeno: 06.07.2018.).

⁸² <http://www.democraciarealya.es/manifiesto-comun/manifiesto-english/> (pristupljeno: 06.07.2018.).

⁸³ „ključni cilj je prosto učiniti postojeći sustav više reprezentativnijim. Oni [prosvjednici] osjećaju da im nijedna od španjolskih glavnih političkih stranaka — Socijalistička stranka i Narodna stranka — ne može ponuditi onu suštinsku promjenu koja je potrebna.” u <https://www.opendemocracy.net/ryan-gallagher/some-kind-of-revolution> (pristupljeno: 06.07.2018.) (prijevod N.K.).

⁸⁴ <http://www.masa-hr.org/content/%C5%A1panjolska-skrivena-fronta> (pristupljeno: 06.07.2018.).

⁸⁵ „Bunt se proširio Španjolskom. U prosvjedima u Madridu sudjelovalo je oko 15000 građana a na Solu oko 3000-5000. U Barceloni se također okupilo nekoliko tisuća ljudi, dok se u više od 40 španjolskih gradova okupilo njih nekoliko stotina.” *ibid.*

neposredno odlučuju o dnevnom redu i pitanjima dnevnog reda⁸⁶. S obzirom na dubinu i trajanje ekonomske krize te redovite represivne mjere policijskih snaga, prosvjedi su trajali godinama. Međutim, i baš indikativno na tu duljinu protestiranja, ti prosvjedi su imali jedan veliki nedostatak. Prosvjedi jesu bili konkretni u zahtjevima, za razliku od prosvjednikâ *Occupy Wall Streeta*, tražeći ekonomske i političke *reforme* sustava⁸⁷, ali upravo i to jest problem kad se više stotina tisuća ljudi okupi na trgovima. Plenumi tu društvenu moć nisu mogli kanalizirati u smjeru subverzije režima, jer plenumi unutar sebe sučeljavaju *sve* društvene snage u jedan krajnje uključiv institucionalni okvir, što dovodi do suviše dugotrajnih, iscrpljujućih rasprava, poradi čega se nehotice isključuje najugroženije stanovništvo iz demokratskog procesa, te se često moraju miriti nepomirljivi materijalni interesi, što rezultira politički impotentnim kompromisima. Primjer za to je veliko španjolsko masovno okupljanje koje i dalje zahtijeva od onog Drugog da učini nešto za njih⁸⁸. Taj prizor ne bi bio moguć u republikanskoj revolucionarnoj prošlosti Španjolske, jer je tada *demos* opozicije bio vođen klasnim organizacijama (sindikati, nesindikalna radnička udruženja, političke stranke), odnosno nije bio prepušten samome sebi da kroz neklasne institucije stvori sâm sebi svoj narativ i tako se isključi iz procesa revolucije završivši s pukim dobrim željama (za vladajuće elite da ih ispune) na trgovima koje su nekoć ljudi branili i po cijenu vlastitog života.

U Bosni i Hercegovini plenumi su nastali iz tipičnih lokalnih radničkih prosvjeda. Početkom veljače 2014. tuzlanski radnici privatiziranih poduzeća „Dita“, „Polihem“, „Poliochem“ i „Konjuh“ započinju prosvjed za isplatom neisplaćenih plaća, na što im se ubrzo pridružuju studenti i nezadovoljni građani. Izostankom sluha vladajućih za vapaj radnikâ i ostalog naroda protest za čas eskalira do paleži zgrada kantonalnih vlada. Iz plamena prosvjed se proširi u dvadesetak ostalih većih gradova i općina i organizacijski se iskristalizira narodni bijes u plenumu diljem Bosne i Hercegovine (Tuzla, Sarajevo, Zenica, Mostar, Travnik, Brčko

---

⁸⁶ <https://www.opendemocracy.net/ryan-gallagher/some-kind-of-revolution> (pristupljeno: 06.07.2018.).

⁸⁷ <https://www.opendemocracy.net/lasse-thomassen-marina-prentoulis/death-of-indignados-movement> (pristupljeno: 06.07.2018.).

⁸⁸ „Oni [Indignados prosvjednici] kažu „Mi ne vjerujemo više cijeloj političkoj klasi. Ne samo desnici, svi su jednaki i korumpirani“ itd. A onda oni imaju zahtjeve: „Tražimo to, to, to“. Ja kažem: ako nikome ne vjeruju od postojećih partija, i traže; od koga oni to traže? lako ne kažu, očito je da se na neki nepoznati X referiraju. I tko će biti taj X? Nekome očigledno vjeruju. lako taj netko još ne postoji. Pozivaju nekog.”

Slavoj Žižek gostujući u emisiji *Nedjeljom u 2*, 13.05.2012. u

<https://www.youtube.com/watch?v=vegbup6AqcM&t=2363s> (pristupljeno: 06.07.2018.).

Godinu dana kasnije dio *Indignadosa* se samoorganizira u političku stranku *Podemos*.

i dr.)⁸⁹. Strahujući od širenja revolucionarnog nasilja naroda spram establišmenta, vlasti u BiH, na kantonalnoj razini, popuštaju prvim zahtjevima okupljenog naroda i pojedini političari odlaze s rukovodećih funkcija⁹⁰. Također iz istog razloga⁹¹, što je tada bila nedvojbeno pobjeda plenumsko-demokratskog organiziranja ljudi, „političke klase” se 'samodeprivilegiraju' od povlastice zvane „bijeli hljeb” (prava zastupnika na dobivanje godišnje naknade na plaću nakon isteka mandata)⁹².

Na valu entuzijazma revolucionarnih gibanja naroda te prvih uspjeha plenuma, ljudi su postali uvjereni da daljnjim razvijanjem plenumske demokracije mogu probuditi narod da se bori protiv korumpirane predstavničke demokracije⁹³. Stotine su se okupljali u dvoranama, parkovima i ulicama po raznim samoproglašenim *kantonalnim* plenumima u gradovima i općinama. U najuzornijoj maniri teoretičara plenumske demokracije javljali su se za riječ, predlagali svaki pojedinačno svoje prijedloge i zahtjeve pred ostalim sudionicima plenuma, glasali o prijedlozima i zahtjevima te odlučivali zajednički što dalje. Ti zahtjevi i prijedlozi bili su najčešće nimalo revolucionarne prirode, već pripadaju korpusu socijalnih prava koje je nekoć gajila i stara socijaldemokracija i jugoslavenski samoupravni socijalizam te korektivnih mjera koje bi svako uređeno društvo trebalo poduzimati (pravo na plaćenu zdravstvenu zaštitu radnika, nacionalizaciju poduzeća, kazniti privredni kriminal, ukinuti privilegije političara, revizija privatizacije itd.)⁹⁴. Većinu zahtjeva doista su paket od danas do sutra provedivih pravičnih mjera, relativno progresivnog karaktera, u pravcu površinskog uklanjanja korupcije državnog aparata, ali nisu revolucionarna, dapače, može se ocijeniti da je riječ o klasičnim

---

⁸⁹ Kapović, Mate, *Bosnia and Herzegovina: all power to the plenums?* u <https://roarmag.org/essays/bosnia-plenums-direct-democracy/> (pristupljeno: 04.07.2018.).

⁹⁰ <https://www.dw.com/bs/vlade-padaju-jedna-za-drugom/a-17420724> (pristupljeno: 04.07.2018.).

⁹¹ Sudionica sarajevskog plenuma, književnica Šejla Šehabović: „Ovdje je tajming vrlo ključan. To se dešava poslije protestâ i to poslije protesta koji su nasilni. Očito je da je ljudima dosta svega. Očito je da su ljudi spremni i na to da pale, protiv čega smo svi mi. I zbog toga smo htjeli sjest' i nešto napraviti'. Nešto napraviti nekom normalnom, demokratskom metodom.” u emisiji *Centralni dnevnik sa Senadom Hadžifejzovićem* televizije FaceTV u https://www.youtube.com/watch?v=rYb7-oiCmnA&feature=player_embedded (pristupljeno: 04.07.2018.).

⁹² <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/tuzla-ukinut-bijeli-hljeb> (pristupljeno: 04.07.2018.).

⁹³ Isto izdanje emisije *Centralni dnevnik* https://www.youtube.com/watch?v=rYb7-oiCmnA&feature=player_embedded (pristupljeno: 04.07.2018.).

⁹⁴ <https://roarmag.org/essays/bosnia-protests-nationalism-workers/> (pristupljeno: 04.07.2018.).

populističkim politikama⁹⁵ (kao što je zahtjev sarajevskog kantonalnog plenuma za uspostavom „ekspertne vlade”)⁹⁶. Neovisno o prihvaćanju njihovih zahtjeva, bosanskohercegovački sudionici plenuma ozbiljno su nastojali međusobno povezati kantonalne plenuma, pa čak dugoročno i sa plenumima u regiji (Hrvatska, Srbija)⁹⁷. Međutim, do velikog međunacionalnog „buđenja” plenumâ nije došlo, zato što su bosanskohercegovačke vlasti preventivno reagirale represijom (privođenjem pojedinih građana na informativne razgovore⁹⁸) na njihove radikalnije namjere iako su znale tolerirati mirnije manifestacije unutar ovih događanja. Čim su vladajuće elite BiH-a shvatile da građani putem plenuma ne nastoje rješavati socijalno stanje društva revolucionarnim nasiljem kakvo je bilo vidljivo u Tuzli, dopustile su da građani BiH 'proventiliraju' svoj bijes kroz insceniranje autonomije kakvu teoretičari plenuma priželjkuju. Svi su govorili o raznim problemima društva, odlučivali o svemu i svačemu, ali malo tko je znao kako dalje i čemu doista služe plenumi.⁹⁹ Naime, njihovi su sudionici htjeli instantno poboljšati socijalno stanje i ispraviti 'krive Drine' u društvu (primjerice revizijom kriminalne privatizacije)¹⁰⁰, ali ne i u cjelini revolucionirati sustav. Time je klasni mir od sudionika plenuma bio deklarativno, ali i na terenu zajamčen predstavnicima oligarhija.¹⁰¹ Parlamentarni predstavnici su isto dali svoj doprinos prividu golemog uspjeha plenuma, čime su postigli

---

⁹⁵ „zahtjevi za ukidanje bijelog hljeba ili naknada za članstvo u upravnim i nadzornim odborima jesu dobri, ali ne zadiru u suštinu problema, čak zvuče pomalo populistički.” u <https://www.portalnovosti.com/goran-markovic-pravu-ljevicu-jos-nismo-uspjeli-da-organizujemo> (pristupljeno: 04.07.2018.).

⁹⁶ Sudionik plenuma Damir Arsenijević: „sutra će nas poslušati za ukidanje luksuznih stvari koje imaju, a prekosutra ćemo moći graditi državu kako treba. Znači, tehnička stručna vlada, koja je nestranačka, nekorumpirana i sačinjena od stručnjaka.” u https://www.youtube.com/watch?v=rYb7-ojCmnA&feature=player_embedded (04.07.2018.).

⁹⁷ „Bosna se budi od Hrvatske, Bosne i Srbije, sve se budi.” *ibid.*

⁹⁸ *ibid.*

⁹⁹ „Potrebna je ideja o tome čemu plenumi služe, kako treba da budu organizovani i vođeni, i šta se njima želi postići. Ta ideja tokom protesta i rada plenuma bila je više nego maglovita. Izgleda da su se i vođe plenuma zadovoljile time što su uspjele da okupe nekoliko stotina (u početku i više od hiljadu, barem u Sarajevu), a potom nekoliko desetina, građana na jednom mjestu, koji su mogli slobodno raspravljati i iznositi stavove o različitim društvenim pitanjima.” u <http://www.noviplamen.net/glavna/tri-godine-poslije-socijalnog-bunta-u-bih/> (pristupljeno: 04.07.2018.).

¹⁰⁰ Reprezentativni primjer zaključka sjednice jednog plenuma: „Uvođenje progresivnih stopa oporezivanja kako bi svi poreski obveznici plaćali porez po različitim stopama, u zavisnosti od visine dohotka, odnosno ostvarene dobiti. Ovo je jedan, možda od najvažnijih zahtjeva što se tiče građana: pokretanje inicijative prema Parlamentu BiH za izmjenu Zakona o PDV-u s ciljem uvođenja diferencijalne poreske stope, uz nultu stopu za osnovne životne namirnice.” Te zaključke su čak i „ekonomski stručnjaci” podržali. <https://www.slobodnaevropa.org/a/plenumi-opteretiti-bogate-olak%C5%A1ati-siroma%C5%A1nima/25304095.html> (pristupljeno: 04.07.2018.).

¹⁰¹ Vidjeti fusnotu pod brojem 91.

nastavak građanske (parlamentarne) klasne vladavine nad podčinjenim stanovništvom i brzo gašenje plenumske alternative.

IV. Zaključak

Koliko god bili dočekani općenarodnom dobrodošlicom plenumi nisu ispunili svoju veliku pripovijest o emancipaciji društva od režima predstavničke demokracije i građanskog (kapitalističkog) poretka. Štoviše, sami plenumi postali su, uglavnom, pripovijesti koje se pripovijedaju nadolazećim generacijama o tome kojim putem ne bi trebalo ponovno krenuti. Nigdje u svijetu plenumi nisu uspjeli ostvariti ono osnovno što su inicijatori te nove neposredne demokracije nastojali postići: *trajno* svrgavanje režima predstavništva zamjenom direktnog odlučivanja naroda kroz plenum. Premda je u brojnim slučajevima, počevši od pokreta *Occupy Wall Street* diljem SAD-a te socijalnih talasanja u Bosni i Hercegovini, bilo nanesenih represalija od redarstvenih snaga režima (policije, specijalnih snaga, tajne službe) nad sudionicima plenuma, u fokusu skupa donesenih odluka bili su najčešće volja za ublažavanjem socijalnog stanja, zaštita socijalnih i inih prava, zahtjevi za većom reprezentativnošću, mjere protiv korupcije i deprivilegiranje tzv. političkih klasa. Agregiranjem volje pojedinih članova *demos* plenuma u zajedničku kolektivnu odluku nije polučilo teorijska očekivanja akterâ predvodnikâ da će doći do subverzije predstavništva građanskog poretka. Dapače, naglašavanje apstraktne jednakosti pravilima da svi doista mogu sudjelovati u kreiranju i donošenju odluka u plenumskom načinu odlučivanja, završavalo je najčešće s apstraktnim zahtjevima za socijalnom pravdom i mirom među klasama. Za razliku od radničkih savjeta, koji su odmah izravno dotakli osinje gnijezdo građanskog pravno-političkog poretka isključivši iz ekonomske i političke sfere klase koje ne žive od svoga rada, plenumi su podvostručili raznorazne prostore (trgovi, fakulteti, parkovi, tvornice, dvorane) na način da svi mogu jednako i neposredno odlučivati o svemu, postičući time sveklasni bučkuriš od ciljeva i zahtjeva koji ponajviše odgovaraju građanskoj srednjoj klasi.

Plenum na Filozofskom fakultetu u Zagrebu nakon trideset pet dana direktno-demokratskog upravljanja fakultetom i istovremenim radikaliziranjem društvenih procesa cjelokupne političke zajednice, više nikad nije bio u stanju ni približno ponoviti takav događaj kakav je bio 2009. godine¹⁰², jer, nakon što su tada vlasti u Hrvatskoj (privremeno) popustile

---

¹⁰² Ponovna pojava omasovljenog plenuma na Filozofskom fakultetu u kontekstu borbe protiv klerikalizacije obrazovnog sustava (i društva u cjelini) 2016. godine može se jedino usporediti poznatom formulom slijeda

zahtjevima Plenuma protiv komercijalizacije obrazovanja, tadašnja srednja klasa ostvarila je zaštitu svojih materijalnih interesa, a ostale klase su se demotivirale plenumskom dinamikom političkog odlučivanja i njezinim rezultatima. Radikali, većinom studenti, sa Filozofskog fakulteta nisu uspjeli plenumsku demokraciju prenijeti na druge kolektive (seljake, radnike), jer njihovi zahtjevi ne podudaraju se s inheretnim političkim imperativom forme plenumovanja: zaštita materijalnih interesa ljudi čiji socijalni status dopušta da danonoćno participiraju u procedurama plenumskog odlučivanja. Kad se govori o uspjehu pothvata, isto vrijedi i za *Occupy Wall Streeta*, španjolski *Indignados*, socijalnih nemira u Bosni i Hercegovini. Aktivisti i svi ostali sudionici pokreta *Occupy Wall Streeta* u Zuccotti parku iznosili su raznorazne zahtjeve, čak i veoma radikalne zahtjeve spram režima, ali plenumski oblik njihovog načina organiziranja reducirao je subverzivnost masovnim uključenjem i dugotrajnom participacijom ljudi kojima nije bilo primarno u interesu subverzija sustava, već kreiranje slobodnih kulturnih prostora gdje će moći izraziti svoju individualnost i/ili unijeti novu kreativnost.

Španjolski primjer zauzimanja trgova i ulica bio je mnogo radikalniji od njihovih američkih pandana; doista im je bilo ključno radikalno reformirati tadašnji oblik predstavničkog sistema odlučivanja, srušiti politički establišment i vratiti temeljna socijalna prava prethodne države blagostanja. Međutim, kao što se vidi iz primjera glavnog madridskog trga, plenumski način donošenja odluka, gdje doslovce svi mogu jednako i bez posrednika sudjelovati u kreiranju odluka, prilično je udaljilo klasu kojoj je najviše smetao postojeći sistem, te je prosvjed izgubio svoju kritičnu oštricu. U Bosni i Hercegovini ta je deeskalacija prosvjeda postigla najbrži sunovrat u stari ritam odveć poznate političke apatije. Nakon iskazana radničko-studentsko-građansko frontaškog jedinstva, plenumi diljem zemlje deklamiraju mir i dijalog s korumpiranim vlastima. Takvim su si proglasila bosanskohercegovački plenumi, u osnovi, oduzeli dosta manevara u ozbiljnijim pregovorima s oficijelnim vlastima. Ta volja za mirom ne bi bila artikulirana da su mjesta u rukovodećim političkim tijelima revolucionarnih težnji naroda popunjavali ljudi koji su doista direktno egzistencijalno ugroženi od postojećeg sistema ili barem poneki ljudi, udruženi s razvlaštenima i potlačenima, koji dijele bliske političke i ideološke stavove s prethodno navedenima. Plenum ne nudi tu opciju u svojoj formi, već poziva *sve* u svoje redove da bez prethodnog oblikovanja velike pripovijesti taj sveklasni, sveslojni, zajedničarski demos kolektivno stvori novu veliku pripovijest i novu politiku. Ali,

---

povijesti, gdje je prvi omasovljeni plenum iz 2009. tragedija, a drugi farsa, jer doista je drugi plenum bio farsa, s obzirom na to da je plenum doslovce služio kao sredstvo za postizanje cilja (zaustavljanje procesa klerikalizacije i ujedno legitimiranje novonastale studentsko-profesorske opozicije u Fakultetskom vijeću), dok je prvi, blokadni plenum bio i sredstvo i dio cilja. Plenum iz 2009. bio je antisistemske naravi; plenum iz 2016. antiestablišmentske.

povijest se ne da izbrisati, i iz nje se lako mogu uočiti slične sekvence tih velikih koalicija naroda i što se s njima dogodilo. Kao što lakonski reče glavni lik u ekraniziranoj historiji talijanske revolucije u filmu *Novecento* na samome kraju kad se sve snage društva okupe završetkom Drugog svjetskog rata da se dogovore što i kako dalje nakon fašizma, tako se i može zaključiti što se događa s plenumskim okupljanjem mnoštva u jedno: „Gazda je živ.”¹⁰³

---

¹⁰³ „El padron e vivo.” (prijevod N.K.).

Literatura

About. *Occupywallst.org*. <http://occupywallst.org/about/> (pristupljeno: 06.07.2018.)

Arsenijević, Damir u TV emisiji *Centralni dnevnik sa Senadom Hadžifejzovićem*. Sarajevo: Face Tv Sarajevo urednik: Senad Hadžifejzović, 2014.

https://www.youtube.com/watch?v=rYb7-ojCmnA&feature=player_embedded (pristupljeno: 04.07.2018.)

Behram, Mirsad: Plenumi: Opteretiti bogate, olakšati siromašnima. *slobodnaevropa.org*. 2014.

<https://www.slobodnaevropa.org/a/plenumi-opteretiti-bogate-olak%C5%A1ati-siroma%C5%A1nima/25304095.html> (pristupljeno: 04.07.2018.)

Blokadna kuharica ili Kako je izgledala blokada Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Zagreb: Centar za anarhističke studije, 2009.

Darper, Hal, *The 'Dictatorship of the Proletariat' from Marx to Lenin*, Monthly Review Press, 1987.

Dean, Jodi: *The Communist Horizon.*, predavanje u udruzi MaMa u Zagrebu 10.06.2014.

<https://www.youtube.com/watch?v=WvVBDKiUbuc> (pristupljeno: 09.05.2018.)

Frank, Thomas: Neprijateljski blizanci: Okupiraj Wall Street i Tea Party. *lemondediplomatique.hr*. <http://lemondediplomatique.hr/neprijateljski-blizanci-okupiraj-wall-street-i-tea-party/> (pristupljeno: 06.07.2018.)

Gallagher, Ryan: Some kind of revolution. *opendemocracy.net*. 2011.

<https://www.opendemocracy.net/ryan-gallagher/some-kind-of-revolution> (06.07.2018.)

Hjp.znanje.hr. Hrvatski jezični portal. 2018.

http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eV1gURU%3D&keyword=plenum

(pristupljeno: 07.06.2018.)

Horvat, Srećko; Štiks, Igor: *Pravo na pobunu: uvod u anatomiju građanskog otpora*. Zaprešić: Fraktura, 2010.

Jurak, Karlo: *Historijsko-materijalistička kritika postmarksizma: Problem revolucionarnog subjekta*, Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, 2017.

- Kapović, Mate: Bosnia and Herzegovina: all power to the plenums? *roarmag.org*. 2014. <https://roarmag.org/essays/bosnia-plenums-direct-democracy/> (pristupljeno: 04.07.2018.)
- Kapović, Mate: Bosnia on fire: a rebellion on Europe's periphery. *roarmag.org*. 2014. <https://roarmag.org/essays/bosnia-protests-nationalism-workers/> (pristupljeno: 26.06.2018.)
- Kapović, Mate: Direktna demokracija – Između utopije i stvarnosti. *slobodnifilozofski.com*. 2011. <http://slobodnifilozofski.com/2011/07/mate-kapovic-direktna-demokracija.html> (pristupljeno: 03.07.2018.)
- Klein, Naomi: *Doktrina šoka: uspon kapitalizma katastrofe*. Zagreb: VBZ, 2008.
- Korsch, Karl: *Radno pravo za savjete poduzeća*. Zagreb: Stvarnost, 1974.
- Kovačević, Leonardo: Komet zvan plenum. *slobodnifilozofski.com*. 2009. <http://slobodnifilozofski.com/2009/12/leonardo-kovacevic-komet-zvan-plenu.html> (pristupljeno: 17.04.2018.)
- Lukács, Georg: „O pitanju parlamentarizma” u Vranicki, Predrag [izbor]: *Samoupravljanje : tekstovi o radničkoj kontroli i radničkim savjetima od 1917. do 1925*. Zagreb: Globus, 1982., sv.2
- Liotard, Jean-Francois: *Postmoderno stanje: izvještaj o znanju*. Zagreb: Ibis grafika, 2005.
- Maeckelbergh, Marianne: Experiments in democracy and diversity within the Occupy Movement(s). *opendemocracy.net*. 2012. <https://www.opendemocracy.net/marianne-maeckelbergh/experiments-in-democracy-and-diversity-within-occupy-movements> (pristupljeno: 06.07.2018.)
- Marx, Karl: „Predgovor za „Prilog kritici političke ekonomije”” u Plehanov, Đ.: *Osnovni filozofski problemi marksizma*, Epoha: Zagreb, 1935.
- Maksimović, Dragan: Vlade padaju jedna za drugom. *dw.com*. 2014. <https://www.dw.com/bs/vlade-padaju-jedna-za-drugom/a-17420724> (pristupljeno: 04.07.2018.)
- Marković, Goran u Lasić, Igor: Pravu ljevicu još nismo uspjeli da organizujemo. *portalnovosti.com*. 2017. <https://www.portalnovosti.com/goran-markovic-pravu-ljevicu-jos-nismo-uspjeli-da-organizujemo> (pristupljeno: 04.07.2018.)

Marković, Goran: Tri godine poslije socijalnog bunta u BiH. *noviplamen.net*. 2017. <http://www.noviplamen.net/glavna/tri-godine-poslije-socijalnog-bunta-u-bih/> (pristupljeno: 04.07.2018.)

Platon: *Država*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1983., treće izdanje, preveli dr. Albin Vilhar, dr. Branko Pavlović

Postblokadni FAQ za bruceše, kao i za sve druge studente. *slobodnifilozofski.com*. 2009. <http://slobodnifilozofski.com/2009/07/postblokadni-faq-za-brucose-i-sve-druge.html#1> (pristupljeno: 04.07.2018.)

Prug, Toni: Direktna demokracija: od protesta do šire političke borbe. *slobodnifilozofski.com*. 2011. <http://slobodnifilozofski.com/2011/10/toni-prug-direktna-demokracija-od.html> (pristupljeno: 17.04.2018.)

Petrović, Gajo: Pregled povijesti logike. *Metodički ogledi*, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 2013., 20/2

Radionice o direktnoj demokraciji - 3. susret, 30.1.2012., Filozofski fakultet u Zagrebu https://www.youtube.com/watch?v=d_Ce1nXwLWw&list=PLwosfOY0garA38GBMOz8pd3F0c0UEHQIp&index=3 (pristupljeno: 17.04.2018.)

Ranciere, Jacques: *Mržnja demokracije*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2008.

Rawls, John: *Politički liberalizam*. Zagreb: Kruzak, 2000.

Rousseau, Jean-Jacques: *Društveni ugovor*. Zagreb: Školska knjiga, 1978.

Samardžić, Slobodan: *Demokratija saveta*. Beograd: Rad, 1987.

Samarine, Cathrine u Pulig, Srećko: Nacije ne bismo smjeli ostaviti desničarima. *portalnovosti.com*. 2018. <https://www.portalnovosti.com/catherine-samary-nacije-ne-bismo-smjeli-ostaviti-desnicarima> (pristupljeno: 13.06.2018.)

Schmitt, Carl: *Politički spisi*. Zagreb: Politička kultura, 2007.

Sažetak najvažnijih odluka plenuma (zaključno s plenumom održanim 3.11.09.). *slobodnifilozofski.com*. 2009. <http://slobodnifilozofski.com/2009/05/sazetak-najvaznijih-odluka-plenuma.html> (pristupljeno: 28.06.2018.)

Sitrin, Marina: Horizontalism and the Occupy Movements. *dissentmagazine.org*. 2012.
<https://www.dissentmagazine.org/article/horizontalism-and-the-occupy-movements>

(pristupljeno: 05.07.2018.)

Sitrin, Marina: Horizontalidad in/en Argentina. *vieta.com*. 2003.

<http://www.vieta.ca/thoughts/Marina's%20Booklet.pdf> (pristupljeno: 05.07.2018.)

Sitrin, Marina: Horizontalism: From Argentina to Wall Street. *nacla.org*.

<https://nacla.org/article/horizontalism-argentina-wall-street> (pristupljeno: 03.07.2018.)

Šehabović, Šejla u TV emisiji *Centralni dnevnik sa Senadom Hadžifejzovićem*. Sarajevo: Face Tv Sarajevo urednik: Senad Hadžifejzović, 2014. https://www.youtube.com/watch?v=rYb7-0jCmNA&feature=player_embedded (pristupljeno: 04.07.2018.)

Šušvar, Stipe u TV emisiji *Umijeće življenja*. Sarajevo: RTV Sarajevo, urednik: Strajo Krsmanović, 1991. <https://www.youtube.com/watch?v=16pKI1b7SXo> (pristupljeno: 07.06.2018.)

Thomassen, Lasse; Prentoulis, Marina: The death of the indignados movement. *opendemocracy.org*. 2012. <https://www.opendemocracy.net/lasse-thomassen-marina-prentoulis/death-of-indignados-movement> (pristupljeno: 06.07.2018.)

Turrión, Pablo Iglesias u *Madrid On The Brink: S25 → S29*. 2012. <https://vimeo.com/50542582> (pristupljeno: 16.06.2018.)

Tuzla: ukinut bijeli hljeb. *balkans.aljazeera.net*. 2014.

<http://balkans.aljazeera.net/vijesti/tuzla-ukinut-bijeli-hljeb> (pristupljeno: 04.07.2018.)

Varsavsky, Martin: “Spanish Revolution” of 2011 Explained. *huffingtonpost.com*. 2011.

https://www.huffingtonpost.com/martin-varsavsky/spanish-revolution-of-2011_b_867156.html

What is Zapatista Autonomy? *schoolsforchiapas.org*. 2013.

<https://schoolsforchiapas.org/blog-entry-zapatista-autonomy/> (pristupljeno: 24.06.2018.)

Wright, Erik Olin: *Vizije realističnih utopija*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 2011.

Zapatistas Won't Back Any Mexican Presidential Candidate. *telesurtv.net*. 2018.

<https://www.telesurtv.net/english/news/Marichuy-And-EZLN-Wont-Back-Any-Mexican-Presidential-Candidate-20180503-0004.html> (pristupljeno: 04.07.2018.)

Žilnik, Želimir na Konferenciji o jugoslovenskoj Praxis filozofiji i Korčulanskoj ljetnoj školi 2011. godine <https://www.youtube.com/watch?v=Y6LZGykJARI> (prisupljeno: 14.06.2018.)

Žižek, Slavoj u TV emisiji *Nedjeljom u 2*. Zagreb: HTV, urednik: Aleksandar Stanković, 2012. <https://www.youtube.com/watch?v=vegbup6AqcM&t=2363s> (prisupljeno:06.07.2018.)

Žižek, Slavoj u Youtube videu *Slavoj Žižek on the Flaws of Local Democracy*. https://www.youtube.com/watch?v=A24Nxvy_vd0&t=124s (prisupljeno: 17.04.2018.)

Sažetak

Plenumska demokracija nastaje u opreci spram predstavničke demokracije i prethodnih organizacijskih strategija prevladavanja režima parlamentarne demokracije i građanskog (kapitalističkog) poretka. U činu prisvajanja prostora i njegovog brisanja od ikakvog meta-političkog utemeljenja, plumski model demokracije nastoji izgraditi novo meta-političko utemeljenje i uspostaviti nov način neposrednog političkog odlučivanja gdje su svi ljudi dobrodošli koji su voljni participirati u procesu kreiranja i donošenja odluka. Te fundamentalne karakteristike plumskog načina odlučivanja čini tu vrst demokracije vrlo dinamičnom formom i istovremeno nesubverzivnom spram postojećih vladajućih društvenih i političkih odnosa. Usporedbom plumske sa modelom savjetske demokracije, kao također demokratske vladavine sačinjene odzodo i prijetnje vlasti parlamentarizma, razlučuju se sličnosti i razlike između ta dva modela i podvlači idejna srodnost savjetske kao preteče plumskoj demokraciji. Kroz svjetske primjere (*Horizontalidad* u Argentini 2001., proljetna blokada Filozofskog fakulteta u Hrvatskoj 2009., prisvajanje parka Zuccotti i pokret *Occupy Wall Street* u Sjedinjenim Državama 2011., španjolski masovni pokret *Indignados* 2011.-2015. te kantonalni plenumi u Bosni i Hercegovini u vrijeme velikih socijalnih nemira 2014. godine) prikazuju se (ne)mogućnosti političkog djelovanja plenuma na ostvarivanju subverzivnih namjera teorije demokracije plenuma, ukazivanjem ponajviše na plumsku sveobuhvatnost u strukturnom poimanju vlastitog *demos*a. U zaključku se sažima kritika plumske demokracije te naglašava nužnost usvajanja strategije klasnog i političkog diferenciranja budućih političkih aktera između onih koji u vlastitim političkim ciljevima sadrže radikalno-prevratničke ili revolucionarne namjere i onih koji zapravo žele unijeti korekcije u postojeći građanski (kapitalistički) sistem.

Ključne riječi: plumska demokracija, plenum, neposredna demokracija, predstavnička demokracija, parlamentarizam, savjetska demokracija, horizontalizam, radikalizam

Summary

The plenum democracy emerges in opposition towards representative democracy and previous organisational strategies of overcoming the regimes of parliamentary democracy and civil (capitalist) order. By taking over the space and completely erasing its meta-political foundation, the plenum democracy model seeks to build a new meta-political foundation and establish a new method of political decision-making where everyone is welcome who is willing to participate in the decision-making and the decision-drafting process. These fundamental characteristics of decision-making through a plenum render this sort of democracy very dynamical in its form, and at the same time non-subversive regarding the current dominant societal and political relations. By comparing the plenum democracy with the model of the council (soviet) democracy as another democratic bottom-up governance model and a threat to parliamentary rule, the similarities and differences of the two models are differentiated, with the notional relatedness of the council democracy to plenum democracy as its successor being highlighted. Global examples (*Horizontalidad* in Argentina in 2001, spring blockade of the Faculty of Humanities and Social Sciences in Croatia in 2009, takeover of Zuccotti park and the *Occupy Wall Street* movement in the USA in 2011, the Spanish mass movement *Indignados* 2011-2015, and the cantonal plenums in Bosnia and Herzegovina during a major social unrest in 2014) are used to demonstrate the (in)ability of the plenum to achieve the subversive intentions of the plenum democracy theory through its political action, referring mostly to the plenum all-inclusiveness in the notion of its own *demos*. The conclusion summarises the critique of plenum democracy and stresses the necessity to adopt a strategy of class and political differentiation of future political actors between those who hold radically subversive or revolutionary intentions in their political goals and those who practically only seek to implement corrections to an existing civil (capitalist) system.

Key words: plenum democracy, plenum, direct democracy, representative democracy, parliamentarism, council democracy, horizontalism, radicalism